

BOTQOQLIK SHOHINING QIZI

Laylaklar o'z bolalariga botqoqlik va baliqchilar haqida ko'p ertak aytib berishar ekan. Albatta, bu ertaklar ularning yoshiga, tushunchasiga mos qilib aytilarkan. Bordiyu, eng kichkina laylakchalarga ular yeydigan botqoq jonivorlari nomi zikr etilgan ertaklarni aytsangiz, juda qiziqib tinglasharkan, biroq yoshi kattaroq laylakchalar esa ertaklarda ko'proq u-bu narsalar bo'lishini, hech bo'lmaganda o'z xususiy oilalari haqida gap borishini talab qilishar ekan. Laylaklar orasida ma'lum va mashhur bo'lgan eng qadimiy va uzun ertaklardan birini biz ham bilamiz. Unda onasi savatga solib, Nil daryosiga tashlagan Moiseyni fir'avinning qizi topib olib, tarbiyalagani haqida hikoya qilinadi. Keyinchalik u ulug' odam bo'lib yetishgan, biroq qayerga dafn qilingani noma'lum. O'zi ko'pincha shunaqa bo'ladi.

Boshqa bir ertakni bizning yurtimizda to'qilgani uchun hali hech kim bilmaydi. Mana, ming yillardan beri bu ertak og'izdan-og'izga o'tayapti, ona laylaklar boshqalarga aytib beryapti, har bir ona laylak uni tobora yaxshiroq qilib aytyapti, endi biz ulardan ham durustroq qilib aytamiz.

Mana shu ertakni to'qigan va ertakdagi voqealarda o'zlari ham ishtirok etgan dastlabki bir juft laylak yozni Daniyadagi bog'larda, aniqrog'i, Yutlandiyaning shimolidagi Iyoring viloyatiga qarashli Venyussel shahrining yovuz botqoqligiga yaqin joylarida o'tkazishar ekan. Laylakning uyasi viking uyining yog'och tomida ekan. O'sha joyda hozir ham juda katta botqoqlik bor, buni muzofot haqidagi ma'lumotlardan ham bilib olish mumkin. O'sha ma'lumotda aytilishicha, bu joylar bir

vaqtlar dengiz tubi bo'lgan ekan, keyinchalik ko'tarilib, endilikda bu yerlarda bir necha kvadrat mil botqoqlik maysazori, balchiqzor, buta va yakkam-dukkan daraxtlar o'sgan torf botqoqligi paydo bo'lgan ekan. Ana shu joyni hamisha qalin tuman qoplab turar ekan. Ming yil muqaddam bu yerlar qanday bo'lganini tasavvur qiling! O'sha zamonlarda ham ko'p narsalar hozirgi ko'rinishga ega bo'lgan. Masalan, to'q binafsharang gulli qamishlarning bo'yi hozirgiday baland, tanasi ko'm-ko'k bo'lgan; oq qayinlarning tanasi ko'zni qamashtiradigan darajada oqarib turgan, mayda yaproqlari shabadada raqsga tushgan, bu yerda yashaydiganlarga kelsak, pashshalar o'sha zamonda ham hozirgiday tiniq ko'ylaklar kiyib yurishgan, laylaklar hozirgiday ola-bula rangni juda yoqtirishgan, qizil paypoqlarni afzal ko'rishgan, o'sha zamonda faqat odamlargina boshqacha kiyinishgan. Har qanday odam, kimligidan qat'i nazar, ming yil ilgari ham hozirgiday balchiqqa ag'anab ketishi mumkin bo'lgan, axir, omonatroq qadam bosilsa bas, darhol kishi o'zini botqoqlik saltanatida ko'radi! Uni balchiq podshosi deb atasa ham bo'laveradi-yu, lekin botqoqlik shohi deyilgani ma'qul. Buning ustiga laylaklar ham uni ana shunday ulug'lashadi. Botqoqlik shohining idora qilish usuli ko'plarga ma'lum emas, ma'lum bo'lmagani ham yaxshi.

Botqoqlikka yaqin joyda, Lim-fiordning naq yuqorisida vikingning uch qavatli, minora va tosh yerto'lali yog'och qasri qad ko'targan ekan. Qasr tomiga laylaklar uya qurishgan ekan. Urg'ochi laylak katta umidlar bilan tuxum bosib yotar ekan!

Kunlarning birida laylakning eri qayerdadir hayallab qolibdi. Uyasiga hurpaygan, qattiq hayajonlangan holda qaytibdi.

– Hozir senga bir gap aytaman! Turgan-bitgani dahshat! – debdi u xotiniga.

– Oh, iltimos, bas qil bu gaplarni! – debdi xotini. – Tuxum bosib o'tirganimni, qo'rqib ketishim mumkinligini, bu esa bolalarimga yomon ta'sir qilishini unutm.

– Quloq solsang-chi! Misrlik xo‘jamizning qizi bir iloji qilib yetib kelibdi! Shunchalik xatarli safardan qo‘rqmabdi! Endi uning ismini bir eslab ko‘r-chi!

– Nima? Misr malikasimi? Axir u hurlar zotidan-kul Qani, tezroq, tezroq gapira qol! Tuxum bosib o‘tirganimda betoqatlanishim zararli ekanligini yaxshi bilasan-kul!

– Ko‘rdingmi, demak u shifokorlarning, botqoqlikda o‘sadigan gul otang dardiga shifo bo‘ladi, degan gaplariga laqqa tushibdi. Esingdami, buni o‘zing aytib bergan eding? Shunday qilib, u ikkita malika bilan birga patli kiyimda bu yoqqa uchib kelibdi. Bular esa har yili yasharish uchun shimolga cho‘milgani kelishadi. Uchib kelishga kelibdi-yu, him-m...

– Voy, muncha ezmalanding! – debdi ona laylak. – Axir tuxumlar sovib qolishi mumkin! Hayajonlanishim oqibati yomon bo‘ladi.

– Hammasini o‘z ko‘zim bilan ko‘rdim! – deb davom etibdi laylak. – Bugun kechki payt balchiq qattiqroq joylardagi qamishlar orasida yursam uchta oqqush uchib ketyapti. Ularning oqqushligi uchishidan bilinib turardi. O‘sha zahoti o‘zimga-o‘zim, bular haqiqiy oqqush emas, ular patdan kiyim kiyib olishgan bo‘lsa kerak, dedim! Onasi, sen ham juda ziyraksan! Nima gapligini darhol payqaysan!

– Bu to‘g‘ri! – debdi laylakning xotini. – Menga malika haqida gapir, pat kiyimlar haqidagi gaplaring jonimga tegdi!

– Botqoqlikning o‘rtasida, o‘zingga ma‘lum, uncha katta bo‘lmagan ko‘lga o‘xshash joy bor. Sal bo‘ylansang, shu yerdan ham uning qirg‘og‘i ko‘rinadi! O‘sha joyda o‘sgan qamishzorda zirk daraxtining to‘nkasi bor. Oqqushlar o‘sha to‘nkaga qo‘nishdi, qanotlarini qoqishdi, atrofga nazar tashlashdi; keyin ulardan biri egnidagi oqqush kiyimni yechdi, men Misr malikasini darrov tanidim. Uning egnida hech qanaqa kiyimi yo‘q ekan, uzun sochlari butun tanasini yopib turibdi. Suv tagida ko‘ringan gulni olib chiqqunga qadar pat kiyimlarini qo‘riqlab

turishni dugonalaridan iltimos qilganini ham eshitdim. Ular va'da berishdi, keyin uning pat kiyimlarini olishdi-da, osmonga ko'tarilishdi. «Eh-he, bular qayoqqa yo'l olishdi ekan?» deb o'yladim. Ehtimol, malika buni o'zi iltimos qilgandir? Lekin buning sababi tezda ravshan bo'ldi. Ular osmonga ko'tarilgach, malikaga: «Sho'ng'fyver, sho'ng'fyver! Endi oqqush bo'lib uchib bo'psan! Yurtingni ham ko'rib bo'psan! Botqoqlikda o'tiraver!» deb qichqirishdi, pat kiyimlarni to'zitib tashlashdi! Patlar osmonda qor uchqunlariday uchib yurdi, yaramas malikalar esa ko'zdan g'oyib bo'lishdi!

– Qanday dahshat! – debdi xotini. – Eshitishga ham madorim qolmadi! Xo'sh, keyin nima bo'ldi?

– Malika yig'lab, faryod cheka boshladi! Ko'zyoshlari to'nka ustiga ariq-ariq bo'lib oqdi, to'satdan to'nka qimirlab ketdi! Bu to'nka emas, balki balchiqda yashayotgan o'sha botqoqlik shohi ekan. Uning qanday o'girilganini ko'rdim, qaragam, to'nka emas! U loy va balchiqqa bulangan qo'llarini malikaga cho'zdi. Bechora shunaqayam qo'rqdiki, sakrab tushib, balchiq ustidan qocha boshladi. Qayoqqa qocha olardi! Men o'zim balchiq ustidan ikki qadam yura olmayman! Malika pastga cho'kib ketdi, uning orqasidan botqoqlik shohi ham sho'ng'idi. Axir uni cho'ktirgan ham o'sha-da! Suv betida pufakchalar paydo bo'ldi, vassalom! Bechora malika botqoqlikka tiriklayin ko'mildi. Endi gul olib, o'z vataniga qayta olmaydi. Oh, bu manzarani o'zing ko'rganingda toqat qilolmasding, xotinjon!

– Bunaqa hodisalarni menga aytmaganing ma'qul edi! Bu tuxumga ta'sir qilishi mumkin! Malika falokatdan qutuladi! Uni xalos qilishadi! Bordiyu, mening yoki sening, yo bo'lmasa o'zimiznikilardan birortasining boshiga shunday kun tushsa, adoyi tamom bo'lardik.

– Harholda hushyor bo'lib turaman! – debdi laylak, shunday qilibdi ham.

Oradan ko'p vaqtlar o'tibdi.

Kunlarning birida laylak qarasa, botqoqlikning tubidan uzun, ko'm-ko'k poya bo'y cho'zib chiqibdi, keyin

suv betida yaproq paydo bo'libdi; u o'sib, tobora kattalasha boribdi. So'ng suvdan g'uncha ko'rinibdi, laylak botqoq ustidan uchib o'tayotganda quyosh nurlarida g'unchani ochilganini, gulning kosasida go'yo hozirgina cho'milib chiqqandek jajji qizchani o'tirganiga nazari tushibdi. Qizcha Misr malikasiga juda-juda o'xsharmish, laylak avvaliga bu yana kichkina bo'lib qolgan malika deb o'ylabdi, lekin durustroq bosh qotirib, u Misr malikasi bilan botqoqlik shohining qizi bo'lsa kerak, degan fikrga kelibdi. Shuning uchun ham u gulkosada o'tiribdi-da.

«Uning bu yerda qolishi mumkin emas! – deb o'ylabdi laylak. – Bizning uyamiz ham tang-u tor! To'xta, to'xta, topdim! Vikingning bolasi yo'q, bola kerakligi haqida ko'p gapirgan... Baribir meni birovlarining uyiga bola tashlab ketadi, deyishadi, shu vajdan chindan ham qizchani vikingning xotiniga eltib bersam, rosa xursand bo'lardi!»

Laylak qizchani olib, vikingning uyiga uchib boribdi, derazani tumshug'i bilan ochib, bolani vikingning xotini oldiga qo'yibdi, keyin uyasiga qaytib, bo'lgan voqeani xotiniga aytib beribdi. Bu gaplarni bolalari ham eshitibdi, ular ancha katta bo'lib qolishgan ekan-da.

– Mana, ko'rdingmi, malika o'lmabdi – qizchasini bu yoqqa yuboribdi, uni joylashtirib qo'ydim! – deb laylak hikoyasini tugatibdi.

– Avvalgi safar senga nimalarni tayinlagan edim? – debdi laylakning xotini. – Endi o'z bolalaring haqida ham qayg'urgingin! Uchish vaqtimiz yaqinlashib qoldi! Hozir qanotlarim osti qichishib qoldi. Kakku bilan bulbullar allaqachonlar uchib ketishdi, bedanalar uchish maslahatini qilishyapti, hademay hamroh shamol ham esadi. Bolalarimiz uchish paytida o'zlarini ko'rsatishadi, ularni yaxshi bilaman!

Vikingning xotini erta tongda qo'ynida chiroyli jajji qizcha yotganini ko'rib juda sevinibdi! U qizchani o'pib, erkalata boshlabdi, lekin bola baqirib, qo'l-oyoqlarini tipirchilatib qarshilik ko'rsatibdi, erkalatish unga ma'qul

kelmabdi shekilli. Qizcha kuchi boricha yig'labdi, baqiribdi va nihoyat uxlab qolibdi, uxlaganda ham uning husniga tikilib, kishi to'yasmish! Vikingning xotini sevinganidan o'zini qo'yarga joy topolmabdi, quvonchdan terisiga sig'may ketibdi, hademay erim ham o'z drujinasi bilan manavi boladay qo'qqisdan kelib qolsa-ya, deb o'ylabdi. Qadrdon mehmonlarni munosib kutib olish uchun butun uyni oyoqqa turg'azibdi. Devorlarga o'zi va cho'rilari to'qigan gilamlarni ostiribdi, gilamlarga xudolardan Odin, Tor va Freylarning surati tushirilgan ekan. Qullar eski qalqonlarni tozalashibdi, ularni osishib, devorlarni bezashibdi; o'rindiqlarga yumshoq yostiqlar qo'yishibdi, eng katta yotoqxonada o'rtasidagi o'choqqa gugurt chaqishi bilanoq lovillab yonib ketadigan quruq palyonlarni qalashibdi. Kechga yaqin vikingning xotini kunduzgi ishlardan horib-charchab dong qotib uxlab qolibdi.

Kun yoyilmasdan oldin, sahar paytida uyg'onib nihoyatda qo'rqib ketibdi: qizcha yo'qmish! O'rnidan sakrab tusib chiroqni yoqib qarasa, o'rinning chetida qizcha emas judayam katta, jirkanch bir baqa yotganmish. Viking xotini jirkanib qo'lga eshikning vazmin temir boltini olib baqani o'ldirmoqchi bo'libdi, lekin baqa unga judayam g'alati, qayg'uli nazar tashlagan ekan, ayol urgani jur'at etolmabdi. Xotin yana atrofga nazar tashlabdi, baqa ingrab yuboribdi: shunda ayol o'rindan nari ketib, deraza vazifasini o'taydigan darcha eshigini ochib yuboribdi. Bu payt quyosh chiqib kelayotgan ekan; uning nurlari ko'rpaga va baqaga tushibdi... O'sha zahotiy oq dahshatli, ulkan baqaning og'izlari yumilib kichrayibdi, chiroyli og'izchaga aylanibdi, tanasi tortishib, boshqa qiyofaga kiribdi – viking xotini qarshisida go'zal qizchasi namoyon bo'libdi, baqadan asar ham qolmabdi.

– Bu nima o'zi? – debdi vikingning xotini. – Yomon tush ko'rdimmikin-a? Bu yerda bolajonim yotibdi-ku! – U qizchani bag'riga bosibdi, yuz-ko'zlaridan o'pibdi, lekin qizaloq xuddi yovvoyi mushukday tipirchilab tishlab olaveribdi.

Viking o'sha kuni ham, ertasiga ham qaytmabdi, u yo'lda kelayotgan ekan. Laylaklarning uchishiga yordam berayotgan hamroh shamol uning yo'liga g'ov bo'libdi, laylaklar janubga uchayotgan ekan-da. Ha, ba'zilarga shamol hamroh bo'lsa, boshqalarga g'ov bo'ladi!

Oradan bir necha kun o'tibdi, ayol qizchani yovuz jodu ezayotganini payqab qolibdi. Kunduzi qizcha elf singari chiroyli, bejirim bo'larmish. Lekin fe'li yomon, beboshroqmish, kechasi esa jirkanch baqaga aylanarmish, ammo uning boqishlari ma'sum, qayg'uli emish. Qizchada ikkita fe'l-atvor mujassamlangan-daymish: kunduz kuni laylak viking xotiniga tashlab ketgan bolaga, shundoqqina Misr malikasi bo'lmish onasiga o'xsharmish, fe'li bo'lsa otasinikaga o'xsharmish; kechasi aksincha, tashqi qiyofasi otasiga o'xshab, ko'zlarida onasining ruhi va qalbi charaqlab turarmish. Ana shu yovuz jodudan qizni kim xalos qila oladi? Vikingning xotini g'am-hasratda, vahimada qolibdi, harholda bu sho'rlikka tobora mehri ortaveribdi. Bolani sehr o'rab olgani haqida eriga hech nima demaslikka jazm etibdi: eri o'sha zamoning rasm-rusmiga ko'ra bechora bolani kim xohlasa olib ketaveradigan serqatnov yo'lga chiqarib tashlashga amr qilishi mumkin ekan-da. Vikingning xotini bolaga achinibdi, u shunday yo'l tutibdiki, qizchani eriga faqat kunduz kuni ko'rsatibdi.

Kunlarning birida, tong chog'ida viking qasri ustida qushlarning qanot qoqishi eshitilibdi – kunduzgi safardan horigan yuz juft laylak kechasi tomدا hordiq chiqarishgan ekan, endi ular uzoq safarga jo'nash uchun osmonga ko'tarilishibdi.

– Erkaklar shay! – deb qichqirishibdi ular. – Ayollar bilan bolalar ham tayyor!

– Naqadar yengilmiz! – deyishibdi yosh laylaklar. – Xuddi tirik baqalar to'ldirilganday ich-ichimizning qitig'i kelyapti! Chet mamlakatlarga uchaypmiz! Qanday baxt!

– Galadan qolmanglar! – debdi ularga ota va onalari. – Ko'p vaysaqilik qilavermanglar, ko'krakka ziyoni bor!

Shunday qilib hamma laylaklar uchib ketibdi.

Xuddi shu lahzada cho'l ustida burg'u ovozi yangrabdi: viking navkarlari bilan qirg'oqqa yaqinlashibdi. Ular Britaniyadagi xalq dahshatga tushib: «Ey xudo, bizni yovvoyi normalardan o'zing asra!» deb ibodat qiladigan Galli sohillaridan juda katta o'lja bilan qaytishibdi.

Vikingning qasrida xursandchilik boshlanibdi. Katta yotoqxonaga asal to'la bochkani dumalatib keltirishibdi; gulxan lovillabdi, otlar so'yishibdi, dovrug'i olamga taraladigan ziyofatga hozirlik boshlanibdi. Bosh kohin issiq ot qonlarini qullarga sochibdi. Quruq o'tin charsillab yonibdi, tutun shiftga o'rlabdi, uy to'sinlaridan ziyofatda o'tirganlarning ustiga mayda qurumlar yog'ilibdi, lekin bunga ular ko'nikib qolishgan ekan. Mehmonlarga katta tuhfa berilibdi; janjallar, xiyonatkorliklarning hammasi unutilibdi; asallar daryo bo'lib oqibdi; ichib mast bo'lib qolganlar kayfichog'lik alomati sifatida bir-birlariga go'shti yeb olingan suyaklarni ota boshlashibdi. Bizning xonanda va sozandamizga o'xshagan, shuning bilan birga urushlarda qatnashgan jangchi bo'lmish skald nima haqda kuylayotganini bilgani holda erishilgan ajoyib zafarlar to'g'risida qo'shiqlar aytibdi. Har bir she'r: «Mol-mulk, qarindosh-urug', do'stlar, kishining o'zi – hammasi o'tkinchi, hammasi o'ladi; faqat yaxshi nom o'lmaydi!» degan naqorat bilan aytilibdi. So'ng hammalari qalqonlarni mushtlashibdi, pichoq yoki go'shtsiz suyak bilan stolni urib taqillata boshlashibdi, osmon shovqin-suronga to'libdi. Vikingning xotini to'rda egniga ipakli ko'ylak kiyib, yasanib-tusanib o'tiribdi; qo'llarida oltin bilaguzuk, bo'yniga yirik-yirik donali qahrabo marjon taqibdi. Skald uning ham shuhratini ko'klarga ko'tarib kuylashni esidan chiqarmabdi. Eriga farzand hadya etganini ham kuylabdi. Eri chiroyli qizchani ko'rib judayam quvonibdi, chunki u qizchani kunduzi butun latofati bilan ko'ribdi. Hatto uning yovvoyiligi ham juda yoqibdi. U, bu qizchadan o'zini dadil turib himoya qiladigan jasur harbiy chiqadi, bordiyu, tajribali qo'l o'tkir qilich bilan hazillashib qalin

qoshlarini qirganda ham miq etmaydi, ko'zini yummaydi, debdi.

Bochkadagi asal tugabdi, yangisini olib kelishibdi, o'sha zamonlarda asal ichishning havosini rosa olishgan ekan-da! To'g'ri: «Hayvon o'tloqni qachon tark etib uyiga qaytishini biladi, bema'ni odam bo'lsa o'z me'yorini bilmaydi!» degan matalni o'sha vaqtlarda ham bilishgan ekan. Buni har bir odam bilarkan-u, biroq bilish boshqa, bilganni qilish boshqa-da. Hammalari: «Bordiyu, me'yoridan ortiq o'tirib qolsa, aziz mehmon ham me'daga tegadi», degan boshqa matalni ham bilisharkan: lekin o'tirishaveribdi, axir go'sht bilan asal ajoyib narsa-dal Xursandchilik nihoyasidan oshibdi. Kechasi qullar iliqqina qo'rga cho'zilishib, yog'li qorakuyani titkilashib, barmoqlarini yalashibdi. Xo'p yaxshi damlar ekan!

Xuddi o'sha yili kuzgi bo'ronlar quturayotganiga qaramay, viking yana safarga o'tlanibdi. U o'z navkarlari bilan Britaniya sohillariga hujum qilmoqchi bo'libdi, chunki u yer juda yaqin ekan-da. «Qo'l uzatsak yetadi», debdi viking. Xotini jajji qizchasi bilan uyida qolaveribdi. Ko'p o'tmay ayolga ma'sum ko'zli, oh-voh chekadigan badburush baqa erkalashga tishlash va tirnash bilan javob beradigan yovvoyi go'zaldan ko'ra ko'proq yoqib qolibdi.

Xazonrezgilikni boshlagan, «kemshik bobo» nomini olgan oppoq kuz tumani o'rmon va cho'llarni qoplabdi. Patsiz qushchalar, ya'ni qor uchqunlari havoda o'ynoqlab qolibdi, qish eshik qoqib kela boshlabdi. Chumchuqlar laylaklarning uyasiga kirib olishibdi va uya egalari haqida gurung boshlashibdi. Bu uyalarning egalari qayerda ekan-a, bizning laylak xotini va bola-chaqalari bilan qayerda ekan?

* * *

Laylaklar bizda yoz mavsumida quyosh qanday charaqlab nur sochsa, xuddi o'shanday serquyosh Misrda bo'lishibdi. U yerda tamarind va akatsiya daraxtlari gulga

ko'milgan ekan; ibodatxonalarning gumbazlarida yarim oylar charaqlab turganmish; adl minoralarga uzoq safardan horib-charchab kelgan laylaklar qo'nib olishibdi. Ularning uyalarini hashamatli ustunlar va tashlandiq ibodatxonalarning yarim vayrona gumbazlariga qator qurilibdi. Xurmo daraxtlari soyabonsimon uchlarini osmon-u falakka ko'tarib turganmish. Ildam oyoq tuyaqushlar chopqillab yurgan sahro osmonining har yer-har yerida ehromlarning kulrang soyalari ko'rinib qolarkan, sher bo'lsa qumga yarmigacha ko'milgan yarim odam, yarim hayvon qiyofasidagi marmar haykalga katta, ma'no to'la ko'zlarini tikkan ekan. Nil daryosining suvi ko'payib, sohilga toshibdi, suv ichida g'ij-bij baqalar; laylaklar uchun bundan ham chiroyli manzara bo'lmasa kerak. Yosh laylaklar hatto o'z ko'zlariga ham ishonishmabdi – qayoqqa qarashsa ko'zlari yashnarmish-dal!

– Ha, bu yer mana shunaqa yaxshi, hamisha shunday bo'ladi! – debdi urg'ochi laylak. Yosh laylaklarning esa nafslari hakalak otib ketibdi.

– Bu yerda boshqa narsani ko'rmaymizmi? – deb so'rashibdi ular. – Nahotki, mamlakatning ichkarisiga bormasak?

– U yoqda hech vaqo yo'q! – debdi onalari. – Manavi xudo yarlaqagan sohillarning naryog'ida chirmashib ketgan daraxtlar va o'simliklar o'sgan qalin o'rmon. U yerlardan faqat yo'g'on oyoqli fillargina o'ziga yo'l ocha oladi. O'rmonning ilonlari ulkan, kaltakesaklari chaqqon. Bordiyu, sahroga bormoqchi bo'lsak, ko'zing qumga to'ladi, bu holva, qum quyuniga uchrab qolsang rosa adabingni yeysan! Yo'q, har qalay shu yer yaxshi! Bu yerda baqa bilan chigirtka ancha serob! Men ham, sizlar ham shu yerda qolamiz!

Ular o'sha yerda qolishibdi. Ota-onalari adl minora ustidagi uyalarida o'tirishib dam olishibdi, o'zlariga oro berishibdi, patlarini silliqdashibdi, tumshuqlarini qizil pappoqlariga ishqalashibdi. Pardozlarini tugallashib,

bo'yinlarini cho'zishibdi, viqor bilan ta'zim qilishib, keng peshanali, ingichka, yarqiroq patlar qoplangan kibr bilan balandga ko'tarishibdi, mamnunlikdan ma'nodor qo'yo'zlari chaqnaibdi. Yoshgina oyimqiz-laylakchalar endigina bo'y cho'zayotgan qamishzor ichida sipogarchilik bilan sayr qilishibdi, yosh-yosh nar laylakchalarga mo'ralashibdi, ular bilan darrov tanishib olishibdi, har qadamda bittadan baqani yutishaveribdi, ba'zida tumshuqlarida ilonchani qisib olib silkitib yurishibdi, bu qilg'imiz o'zimizga juda yarashadi, deb o'ylashibdi, buning ustiga ilon ham juda mazali-da! Nar laylakchalar moda laylakchalarni talashib janjallashibdi, qanotlari bilan bir-birlarini urishibdi, tumshuqlari bilan cho'qib, bir-birlarini qizil qonga bo'yashibdi! Bir vaqt qarasangiz, bir unisi, bir bunisi kuyov bo'lib boribdi, moda laylakchalar esa birin-ketin kelin bo'lishibdi; ularning hammasi faqat shuning uchungina yashayotgan ekan-da. Yosh kuyov-kelinlar o'zlariga uya qurishga kirishibdilar, uya qurishda ham janjallar bo'libdi, issiq mamlakatlarda hamma qiziqqon bo'lib qolarkan-da, umuman aytganda, hayot totli, gashtli o'ta boshlabdi, qariyalar yoshlarga qarab quvonganicha umr o'tkazishaveribdi, chunki yoshlarga hamma narsa yarashadi-da! Quyosh kun sayin mo'l-ko'l nur sochibdi, laylaklarning yegani oldida, yemagani ketida bo'libdi.

Laylaklar aytganidek, Misr xo'jasining hashamatli saroyida xursandchilikdan nom-nishon ham yo'q ekan.

Devorlariga lolaning barglariga o'xshash gul va naqshlar solingan katta xonada qudratli podsho betob yotar ekan; uning qo'l-oyoqlari ishlamas, eti suyagiga yopishib, qurib qolgan ekan. Uni qarindosh-urug'lari va xizmatkorlari qurshab olishibdi. Uni o'lik deb ham, tirik deb ham bo'lmas ekan. Botqoqlik gulidan shifo topish umidi ham chippakka chiqibdi. Uni jonidan ham ortiq ko'radigan qizi ana shu gulni olib kelish uchun uzoq shimolga uchib ketgan ekan. Yosh, sahibjamol qizning diydorini ko'rolmaydi endil «U halok bo'ldi!» deyishibdi

vataniga qaytib kelgan malika-oqqushlar. Hatto ular dugonalarining qanday halok bo'lgani haqida butun bir hikoya ham to'qishibdi.

– Uchovimiz osmonda uchib ketayotgandik, to'satdan bizni ovchi ko'rib qoldi, yoydan o'q uzdi. O'q dugonamizga kelib tegdi, bechora vidolashuv qo'shig'ini aytib, astagina o'rmon ko'lining suviga tushdi. Biz uni o'sha ko'ning qirg'og'ida oq qayin tagiga dafn qildik. Biroq uning o'limi uchun qasos oldik: ovchining kulbasida yashovchi qaldirg'ochlarning dumiga yonib turgan poxol bog'ladik, uy ham, ovchining o'zi ham yonib ketdi. Alanga nuri ko'ning qarama-qarshi tomonidagi oq qayin o'sib turgan, dugonamiz qora tuproqda yotgan sohilni yoritdi. Ha, endi dugonamiz o'z yurtini hech qachon ko'ra olmaydi!

Ularning ikkovlari ham yig'lashibdi. Bu gaplarni eshitgan laylak tumshuqlarini g'azab bilan taqillatibdi.

– Yolg'on, bo'hton! – deb qichqiribdi u. – Eh, ularning ko'ksiga tumshug'imni suqib olsam!

– Tumshug'ingdan ayrilarding! – debdi xotini. – Xo'p yaxshi bo'lardi-da! Undan ko'ra o'zing, oilang haqida qayg'ur, qolganini qo'yaver!

– Harholda ertaga bemorning kasali xususida kengashish uchun olimlar va donishmandlar to'planadigan xonaning ochiq peshtoqiga qo'nib turmoqchiman. Ehtimol, ular haqiqatni ro'yobga chiqarishar!

Olimlar va donishmandlar to'planishib, uzoq kengashibdilar, lekin laylak ularning gapidan hech narsa tushunmabdi: podshoning qizi u yoqda tursin, o'ziga ham naf keltiradigan bir qarorga kelishmabdi. Biroq, olimlarning gapini eshitsak zarar qilmaydi, ko'p narsani eshitishga to'g'ri keladi-ku, axir!

To'g'rirog'i, o'tmishdan biron-bir narsa eshitsak yo bilsak, tarix bilan yanada yaqinroq tanishamiz; harholda laylaklardan ko'ra ko'proq narsa bilib olamiz-da.

•Hayotning asosi – muhabbat! Muqaddas sevgi muqaddas hayotni barpo qiladi! Faqat muhabbat

sharofati bilan bemor hayotga qaytishi mumkin!» Donishmandlar podshoni darddan xalos qilish haqida gap ketganda ana shunday dono fikrlarni aytishibdi. Bu gaplar donishmandlarning aytishicha, o'ta dono va yaxshi fikrlar ekan.

– Fikrlari chakki emas! – debdi o'shanda laylak xotiniga.

– Men esa negadir mag'zini chaqa olmayapman! – debdi xotini. – Bu mening nuqsonim emas. Ha, aytganday, bularning menga dahli yo'q; busiz ham o'z tashvishlarim boshimdan oshib yotibdi.

Keyin olimlar muhabbatning turli ko'rinishlari haqida gapira ketishibdi: axir, muhabbatning muhabbatdan farqi bor-da, ota-onalarning o'z bolalariga yoki o'simlikning yorug'likka muhabbati. Masalan, quyosh nuri botqoqdan bo'sa oladi, natijada undan nihol unib chiqadi. Ularning nutqlari shunchalik chuqur ma'noli ekanki, laylak gapning kalavasini yo'qotib qo'yibdi. Hatto gap mazmunini xotiniga ham aytib berolmabdi. U chuqur o'ygga tolib, ko'zlarini yumib, butun kun bir oyoqda tik turaveribdi. Bilimdonlikni eplay olmabdi.

Lekin laylak podshoning kasali butun mamlakat va xalq uchun katta baxtsizlik ekanini, aksincha, uni darddan xalos etish katta baxt ekanini yaxshi anglabdi. Barcha xalq – xoh kambag'al, xoh boy bo'lsin, shu haqda bosh qotirayotganmish. Biroq, shifobaxsh gul qayerda o'sadi? – deb so'rashibdi odamlar bir-biridan. Ular ilmiy kitoblarni varaqlashibdi, bu haqda yulduzlardan bir narsa o'qishga urinishibdi, to'rt tomondan esadigan shamollardan so'rashibdi, xullas, turli yo'llar bilan zarur ma'lumotlarni olishga intilishibdi-yu, hamma harakatlari behuda ketibdi. Shu payt olimlar va donishmandlar oldin «Hayotga asos qurgan – muhabbat; u podshoni ham hayot kechirish uchun ato qilgan!» deb aytgan gaplariga qaytishibdi. Garchi buning ma'nosini ularning o'zi ham chuqur tushunib yetmasalar-da, bu gapda hikmat katta ekan. Shuning uchun ham bu gapni bir necha bor

takrorlab, hatto dori qog'oziga: «Hayotga asos qurgan – muhabbat!» deb yozishibdi, lekin bu dori qog'ozini bilan dorini qanday tayyorlash mumkin? Xuddi shu xususda hamma mushkul ahvolda qolibdi. Nihoyat o'tirganlar bir ovozdan hamma yordamni otasini qizg'in, chin ko'ngildan yaxshi ko'radigan yosh malikadan kutishi kerak, degan qarorga kelishibdi. So'ng malika nima qilishi lozimligi ustida ham bosh qotirishibdi. Bundan roppa-rosa bir yil muqaddam yangi oyning o'rog'i botgan tunda malika sahrodagi marmar haykal tomon yo'l olgan ekan. Pastroqdagi eshik oldidagi qumlarni suribdi, katta ehromlarning biridagi uzun yo'lak bo'ylab yurib, qadimiy fir'avn jasadi qo'yilgan joyga boribdi – malika marhumning ko'ksiga boshini qo'yib, mo'jiza yuz berishini kutishi kerak edi.

U aytilganlarning hammasini bajo keltiribdi, tushida shimolga, Daniyaga uchib borishi, chuqur botqoqdan nilufar uzishi, u suv tubiga sho'ng'iganida gul uning ko'ksiga tegib ketishi, bu gul otasiga qayta hayot ato qilishi, gul uziladigan joyning o'zi namoyon bo'libdi.

Malika oqqush patida Yovuz botqoqligiga ana shuning uchun uchib borgan ekan. Buni laylak bilan xotini azaldan bilisharkan, endi bo'lsa biz ham uni yaxshiroq bilib olyapmiz. Shuningdek, botqoqlik shohi bechora malikani balchiq ostiga olib kirib ketganini, bu yerda esa uni halok bo'ldi deb yurganlarini ham bilamiz. Lekin donishmandlarning donishmandi urg'ochi laylakning: «Malika kulfatdan xalos bo'ladi!» deb aytgan gapini aytibdi. Oxiri kutishga ahd qilishibdi, bundan boshqa chora qolmabdi-da.

– Anov muttahamlardan oqqush patini sidirib olaman, – debdi laylak. – O'shanda ular botqoqlikka ortiq uchib borolmaydilar, shumlik ham qilolmaydilar. Patlarini esa har ehtimolga qarshi o'sha yoqqa yashirib qo'yaman.

– Qayoqqa? – deb so'rabdi xotini.

– Botqoq yaqinidagi uyamizga-da! – debdi laylak. – Bolalarimiz patlarni o'sha yoqqa olib borishga

ko'maklashadi; bordiyu juda og'irlik qilsa, Daniyaga kelgusi uchishimizgacha biror joyga yashirib qo'yamiz. Malikaga bitta pat kiyim ham yetadi-yu, ammo ikkita bo'lsa yana yaxshi, shimolda ortiqcha kiyimga ega bo'lish ziyon qilmaydi.

– Bu ishing uchun rahmat aytishmaydi! – debdi xotini.
– Harholda sen oila boshlig'isan. Mening esa faqat tuxum bosib o'tirganimdagina gapim o'tadi!

* * *

Yovvoyi botqoqlik yaqinidagi, har yili bahorda laylaklar uchib keladigan viking qasrida boshpana topgan qizchaga Xelga deb ism qo'yishibdi, lekin bu ism uning uchun biroz mayinlik qilar ekan. Chunki bu chiroyli gul badanda yovuz qalb joylashgan-da. Oylar ketidan oylar, yillar ketidan yillar o'taveribdi, laylaklar esa har yili kuzda Nil sohillariga, bahorda Yovuz botqoqlik tomonga uchaveribdi, qizcha ham balog'atga yeta boshlabdi, hash-pash deguncha o'n olti yoshga kirib, sohibjamol qiz bo'lib qolibdi. Biroq uning tashi go'zal bo'lsa-da, ichi qo'pol, xunuk ekan. O'sha qahrli zulm avj olgan zamonlarda ham Xelga o'zining yovvoyiligi va beboshligi bilan hammani hayratga solar ekan. U qurbonlik uchun yangi so'yilgan otning hovuri chiqib turgan qaynoq qonida qo'lini yuvgandagina ko'ngli taskin topib yupanarkan, yovvoyilarcha betoqatligi avjiga minganda qurbonlikka atab qo'yilgan qora xo'rozning kekirdagini tishlab uzib qo'yarkan. Kunlardan birida tutingan otasiga behazil shunday debdi:

– Kechasi dushmaning kelib, arqon bilan toming ustiga chiqib, yotoqxonang tomini ochib tashlaganini bilsam ham seni uyg'otmayman! Bundan ancha yillar oldin qulog'imda shovla qaynatganding, o'shaning jarangi hanuzgacha turibdi! Urganingni unutmangim yo'q!

Biroq, qiz behazil gapirayotganiga viking ishonmabdi. Chunki u ham hamma qatori uning go'zalligiga maftun bo'lgan, qalbi bilan tashqi qiyofasi ikki xilligidan bexabar

ekan. Xelga go'yo yovvoyi otning belidan o'sib chiqqanday, uni egarsiz minib jon-jahdi bilan choptirarkan, hatto ot yovvoyi otlar bilan urishib, tishlayotganda ham yerga tushmas ekan. U yechinmasdan baland qoya ustidan o'zini dengiz ko'rfaziga tashlab, sohilga yaqinlashayotgan viking qayig'iga tomon suzib borarkan. U ko'rkam, qalin sochlaridan eng uzun tutamni kesib olib yoy uchun chilvir to'qibdi.

– Kishi hamma narsani o'zi qilishi kerak! Shunisi ma'qull – der ekan u.

Yillar va odatlanish viking xotiniining ruhi va irodasini chiniqtiribdi, lekin baribir u qiziga nisbatan qo'rqqoq, ojiza ayoligicha qolaveribdi. Bularning hammasiga qo'rqinchli qizni ezg'ilyotgan yovuz jodu sababchi bo'layotganini yaxshi bilarkan!

Xelga ko'pincha onasini qiynab huzur qilar ekan: uning zina yoki hovliga chiqqanini ko'rishi bilanoq quduqning chetiga o'tirib, qo'l-oyoqlarini o'ynataverarkan, so'ng tor, chuqur quduqqa sho'ng'irkan, suvda baqa singari sho'ng'ib, suzib o'ynarkan, keyin mushukday chaqqon harakat qilib, yuqoriga sakrab chiqarkan, hammayog'i shilta bo'lib, katta yotoqxonaga kirib borarkan, soch va ko'ylaklaridan shovillab suv quyilarkan, polga to'shalgan ko'm-ko'k yaproqlarni yuvib, oqizib ketarkan.

Faqat qorong'i tushishigina Xelgani biroz jilovlab turarkan. Kechki payt u go'yo o'yga tolganday tinchlanib qolarkan, onasining gapidan chiqmas ekan, bunga onasida bo'lgan tuyg'u sabab ekan. Quyosh botishi bilanoq Xelga yuvosh, ma'yus baqaga aylanib qolar va burchakda qunishib o'tiraverar ekan. U oddiy baqaga qaraganda ancha katta bo'lib, ko'rinishi dahshatli bo'lgan ekan. Uning ko'rinishi baqa boshli, panjalarning orasida suzgich pardasi bo'lgan badbashara trollga o'xsharkan. Ko'zlarida qayg'u uchqunlari chaqnaq, ko'ksidan yosh go'dakning o'ksinib yig'lashiga o'xshash ayanchli tovushlar otilib chiqarkan. Xuddi ana shu paytlarda vikingning xotini uni tizzasiga olarkan, uning g'amgin

ko'zlariga boqib, badbasharaligini ham unutib yuborarkan.

– Rostini aytsam, hamisha soqov baqa qizim bo'lib qolishingga ham roziman! – der ekan u ko'pincha. – Husning qaytganda juda qo'rqinchli bo'lib ketasan, ko'ngilga esa g'ashlik tushadi!

So'ng u joduni yo'q qiladigan va dardlarni davolaydigan runlar chizib bechoraning boshidan oshirib tashlarkan, lekin natijasi ko'rinmas ekan.

– Bir vaqtlar nilufar gulkosasiga siqqaniga kim ishonardi! – debdi laylak. – Endilikda u katta qiz bo'lib qoldi, xuddi onasi – Misr malikasining o'zi. Onasini esa boshqa ko'rmadik! Donishmand bilan sen karomat qilganingday, u kulfatdan xalos bo'lolmadi, shekilli. Har yili botqoq ustidan uzunasiga ham, eniga ham uchib o'tyapman, lekin u zarracha bo'lsin hayot nishonasini bildirgani yo'q! Ha, ishonaver, menga! Shu yillar mobaynida bu yoqlarga uyamizning u yoq-bu yog'ini tuzatish uchun sendan oldinroq uchib keldim, tunlarni kunga ulab, boyqush yoki ko'rshapalakdek kechalari ham botqoq ustida uchdim, hammasi behuda! Zo'r qiyinchiliklar bilan qo'lga kiritganimiz va uch marta uchishda bu yoqqa keltirganimiz oqqushlarning pat kiyimlari ish bermadi! Mana, bir necha yildirki, ular uyamizda bekor yotibdi. Yong'in chiqib, manovi yog'och kuyib ketsa, undan nom-nishon ham qolmaydi!

– Uyamizning ham kuli ko'kka sovuriladi! – debdi xotini. – Lekin sen uyamiz xususida anavi pat kiyimlar hamda botqoqlik malikasiga qaraganda kam o'ylayapsan! O'zing ham o'shaning yoniga ketib qo'ya qol. Sen yaxshi ota bo'lmading! Bu haqda o'sha dastlab tuxum bosib o'tirgan vaqtlarimda aytganman! Hali qarab tur, bu shaddot qiz birontamizni otib qo'yishdan ham toymaydi! Axir u nima qilayotganini o'zi bilmaydi! Biz bo'lsak bu yerda unga qaraganda ko'proq yashaymiz, hech bo'lmasa shu tomonini o'ylagin! Zimmamizdagi majburiyatni ham halol o'tayapmiz: bir yilda tegishli pat, tuxum, bitta bolani

beryapmiz. Hali sen meni oldingi yillardagiday yoki Misrdagiday pastga – hovlinga uchib tushadi, hamma bilan do'st-inoq bo'ladi, hech narsani o'ylamay tumshug'ini ko'za hamda qozonlarga tiqadi deb o'ylarsan? Yo'q, bu yerda, uyamda o'tirib anavi qizga g'ashim kelyapti! Senga ham! Uni gulkosada qoldiravermaysanmi, o'lib ketmasmidi!

– Tilingga qaraganda diling saxiyoq! – debdi laylak. – Seni o'zingdan ko'ra yaxshiroq bilaman!

Shunday debdi-yu, sakrab qanotlarini ikki marta og'ir qoqibdi, oyoqlarini orqaga uzatib, qanotlarini yelkanday ikki tomonga yozib yuksakka ko'tarilibdi. Quyosh nuri uning oppoq patlarida jilolanibdi, bo'yin va boshi oldinga cho'zilibdi. Ajoyib uchish!

– Erim tushmagur hozir ham hammadan chiroyli! – debdi urg'ochi laylak. – Biroq, bu gapimni unga aytmayman!

* * *

Bu kuz viking uyiga ancha erta qaytibdi. U juda ko'p o'lja va asirlar olib kelibdi. Asirlar orasida qadimiy Shimol xudolarini rad etgan yoshgina xristian ruhoniylar ham bor ekan. Keyingi paytlarda viking qasrining asosiy qismida ham Janub mamlakatlariga tarqalgan yangi din haqida gap aylanib qolibdi. Yangi din avliyo Angsariya sharofati bilan hatto Shimolda ham tarqay boshlabdi. Hatto Xelganing o'zi ham odamlarga bo'lgan muhabbati va ularni xalos etish uchun o'zini qurbon qilgan xudolar haqidagi gaplarni eshitibdi. Bu gaplar qizning bu qulog'idan kirib, u qulog'idan chiqib ketaveribdi. «Muhabbat» degan so'z uning qalbiga faqat u baqa qiyofasiga kirib, qulflab qo'yilgan xonaning burchagiga qisilib o'tirgan paytlardagina yo'l topib kiribdi. Lekin vikingning xotini yakka-yu yagona, chinakam xudoning o'g'li haqidagi hikoya va rivoyatlarni berilib tinglabdi, bular uning qalbida yangi tuyg'ularni uyg'otibdi.

Uylariga qaytgan jangchilar o'yib, qimmatbaho toshlardan naqsh solingan va vasiyati faqat muhabbat bo'lgan xudoga atab qurilgan hashamatli ibodatxonalar haqida hikoya qilishibdi. Ular zo'r hunarmand yasagan, ichidan ajoyib muattar hid taralib turadigan ikkita vazmin oltin idish olib kelishibdi.

Bular mehrob oldida ibodat paytida xristianlarga buxo'r tutadigan, hech qachon qon sachramagan idishlar ekan. Ana shu mehroblarga vino va nonlar qonga hamda odamlarni, hatto tugilmagan avlodlarni qutqarish uchun jonini qurbon qilgan Isoning tanasiga aylanib qolarkan.

Yosh ruhoniyning qo'l-oyoqlarini po'stloqdan eshilgan arqonlar bilan bog'lashibdi, qal'aning toshdan qurilgan chuqur yerto'lasiga qamab qo'yishibdi. U nihoyatda kelishgan yigit ekan! «Xuddi Baldur¹ning o'zginasil» – debdi vikingning xotini asirning og'ir ahvolidan ta'sirlanib, Xelga bo'lsa uning tizzasi ostidan yo'g'on arqon o'tkazib, yovvoyi buqalarning dumiga bog'lanishini juda-juda xohlabdi.

– Men unga ikkita itni qo'yib yuborar edim: rosa maza qilib tishlashardi! Buqalar uni oldin o'rmon, botqoq orqali to'ppa-to'g'ri cho'lga olib chiqishardi! Maza bo'lardi! Orqasidan izma-iz borsang, undan ham yaxshil

Biroq, viking asirni boshqacha usul bilan o'ldirishga hozirlanibdi: ulug' xudolarni rad etgan va haqoratlagan xristianni ana shu xudolar uchun qurbon qilmoqchi ekan. Muqaddas chakalakzordagi qurbonlik toshi ustida birinchi marotaba inson qoni to'kilishi lozim ekan.

Xelga xudo va xalq tasviriga qurbonlik qonini sachratish uchun ijozat so'rabdi, pichog'ini qayrab, yonidan chop-qillab o'tib ketayotgan judayam barvasta, qopog'on itning biqiniga shaxt bilan pichoq uribdi.

– Sinab ko'rdim-dal – debdi qiz, vikingning xotini esa yovvoyi, yovuz qizga tashvish bilan tikilibdi. Kechasi

---

¹ Baldur – Skandinaviya afsonalarida nur xudosi.

odatdagiday Xelganing qiyofasi o'zgarishi bilan oq uni ta'nali so'zlar bilan koyibdi, bu ta'na so'zlari og'zidan qanday chiqib ketganini o'zi ham bilmay qolibdi.

Badbashara, trollga o'xshash mudhish qiyofali baqa unga qayg'uli qo'yko'zlarini tikib turaveribdi, onasining har bir so'zini aqlli odam singari tushunayotgandaymish.

– Sendan o'tgan alam haqida hech kimga, hatto erimga ham lom-mim demadim! – debdi vikingning xotini. – Senga shunchalik rahm qilaman deb o'zim ham o'ylamagandim! Ehtimol, onalik mehri beqiyosdir, ammo qalbing mehr rimaligini bilmaydi! Ko'ngling o'zing bino bo'lgan sovuq balchiqqa o'xshaydi!

Bu so'zlar uning tanasini ruhi bilan bog'laydigan qandaydir ko'rinmas bir ipga ta'sir etganday badbashara jonivor titrab ketibdi; baqaning ko'zidan yirik tomchilar dumalab tushibdi.

– Seni sinaydigan vaqtlar ham keladi! – davom etibdi vikingning xotini. – O'shanda mening boshimga ham katta kulfat tushadi! Oh, jajjigina paytingda ko'chaga chiqarib tashlasak bo'lmasmidi; tungi sovuq joningni olsa ham mayli edi!

Shu payt vikingning xotini achchiq-achchiq yig'labdi, qalbi g'azab va alamga to'lib yog'ochga ilingan, devor vazifasini o'tayotgan yirtqich hayvon terisidan tikilgan parda orqasiga o'tib ketibdi.

Baqa qunishib, burchakda yolg'iz o'tiraveribdi: sukunatni faqat uning og'ir, bo'g'i xo'rsinishlarigina buzib turibdi: baqa qalbining to'rida iztirob ichida yangi hayot paydo bo'layotganday bo'libdi. To'satdan u eshik tomon yuribdi, biroz quloq solibdi, keyin yana yo'lida davom etib, ojiz panjalari bilan eshikning vazmin murvatiga tirmashibdi, uni sekin halqadan chiqaribdi. Qarasa, mehmonxonada tungi sham yonib turganmish; baqa uni olib tashqariga chiqibdi: kimningdir qudratli irodasi unga madad berayotgandaymish. Mana, u temir murvatni halqadan chiqarib, uxlab yotgan asirga yaqinlashibdi va uni sovuq, yopishqoq qo'li bilan turtibdi.

Asir uygʻonibdi, qarshisidagi badbashara hayvonni koʻrib, yovuz ruhning yoʻldan ozdiruvchi koʻlankasi oldida turganday qoʻrquvdan titrab ketibdi. Lekin baqa uning qoʻl-oyogʻi bogʻlangan arqonlarni kesibdi, orqamdan yur, degan ishorani qilibdi.

Asir duo oʻqibdi – yovuz ruh gʻoyib boʻlmabdi, shunda u:

– Bu jonvorlarga oqilona munosabatda boʻlgan kishi tangri inoyatiga sazovordir. Parvardigor qiyomat kuni bundaylarga karam qilgusidir!.. – debdi. Kimsan oʻzing! Nahotki, hayvon qiyofasidagi mavjudot qalbida shuncha rahm-shafqat, achinish boʻlsa?

Baqa yana bosh qimirlatibdi. Asirni torgina yoʻlakdan devoriga gilamlar qoʻqilgan otxonaga boshlab kiribdi va otlardan birini koʻrsatibdi. Asir otga minibdi. Baqa ham uning oldiga sakrab chiqib, otning yolidan mahkam ushlab olibdi. Asir baqaning maqsadiga tushunibdi va bir oʻzi hech topa olmaydigan aylanma yoʻlga chiqib, ot qoʻyibdi.

Koʻp oʻtmay baqaning badbasharaligini ham unutibdi, bu maxluq xudoning inoyati deb oʻylabdi. U toʻxtovsiz kalima keltirib, duo oʻqiyveribdi. Baqa bu duolardanmi yoki tong salqinidanmi titrab ketibdi. Qalbida qandaydir tuygʻular tugʻyon uribdi. Toʻsatdan u ot ustida tik turib, otni toʻxtatmoqchi va pastga sakramoqchi boʻlibdi. Xristian baqani mahkam ushlab olibdi va yovuz sehr-jodu ustidan gʻolib chiqish niyatida baland ovoz bilan duo oʻqishda davom etibdi. Ot yurishini tezlatibdi, tong yorisha boshlabdi. Mana, dastlabki quyosh tigi bulut bagʻrini yorib chiqibdi. Oʻsha lahzadayoq mojiza yuz beribdi: baqa jin qalbli yosh, chiroyli qizga aylanib qolibdi. Yosh xristian bagʻridagi goʻzal qizni koʻrib qoʻrqib ketibdi, otni toʻxtatib, yerga sakrab tushibdi. Ruhoniy, qarshimda yangi jodu paydo boʻldi, deb oʻylabdi. Lekin Xelga ham koʻz ochib-yumguncha yerga sakrab tushibdi: uning kalta koʻylagi tizzasiga ham yetmasmish; qiz yonidan pichoq chiqarib, hayratdan qotib qolgan xristianga tashlanibdi.

– To‘xtal – debdi qiz. – To‘xtab tur, pichoqni bu yog‘ingdan suqib, u yog‘ingdan chiqaraman. Bo‘zday oqarib ketganini qara-ya buning! Kull! Ko‘sa!

Qiz bilan asir o‘rtasida olishuv boshlanib ketibdi, lekin yosh xristianga ko‘rinmas kuchlar yordam berayotganday bo‘libdi. U qizning qo‘lini qattiq ezibdi, yo‘l chetidagi qari eman daraxti qizni batamom yengishga ko‘maklashibdi: Xelganing oyoqlari yerdan chiqib turgan dub ildizlariga kirib qolibdi. Xristian uni mahkam ushlaganicha o‘sha joydagi buloq oldiga olib boribdi. Qizning ko‘krak va yuzlariga buloq suvini sepib, unga mahkam yopishib olgan jinlarga qarshi afsun o‘qibdi, boshidan but aylantiribdi, biroq kishining dilini e‘tiqod bilan yuvmay turib, suv bilan cho‘qintirishning o‘zi kifoya qilmas ekan-da.

Harholda xristianning sirli harakati va so‘zlarida odamning kuchidan zo‘r qandaydir qudrat bor ekan, ana shu qudrat Xelgani yengibdi. U qo‘llarini tushiribdi, yosh yigitga hayajondan bo‘zday oqarib ajablanib qarabdi. Yigit uning ko‘ziga sirli bilimlarni suv qilib ichgan qudratli afsungar bo‘lib ko‘rinibdi. Axir u boshi ustida sirli ishoralarni chizib, afsun o‘qibdi-dal! Agar uning boshida o‘tkir bolta yoki pichoqni aylantirishganda, miq etmas ekan-u, negadir yigit peshonasi va ko‘ksida xoch belgisini chizganda qiz ko‘zlarini yumib olibdi. Boshini quyi solib, o‘rgatilgan qushday yuvosh bo‘lib qolibdi.

Shunda yigit uning kecha tunda ko‘rsatgan sevgi jasorati haqida, badbashara baqa qiyofasida kelib kishanlardan ozod qilgani, zindon qorong‘iligidan yorug‘lik va hayot sari olib chiqqani haqida qisqacha gapirib beribdi.

– Lekin, sen men bog‘langan arqonlardan ham pishiqroq arqon bilan bog‘langansan, endi ana shu arqonlarni yechib, seni yorug‘lik va hayot sari yetaklab chiqish mening navbatim, – debdi yigit. Qizni hayot sari, Xedebadagi avliyo Ansgareyga olib borajagini, o‘sha xristian shahrida undagi butun sehr-jodularni olib

tashlajagini aytibdi. Garchi qiz yuvosh bo'lib qolgan bo'lsa-da, uni otga mingashtirib olib ketishga jur'at etolmabdi.

– Sen old tomonimga emas, orqamga mingash! Husning yovuz kuchga ega, undan qo'rqaman! Biroq, Isoning qo'llab-quvvatlashi tufayli albatta g'olib chiqaman.

Shu payt u tiz cho'kib, astoydil duo o'qibdi, o'rmon sekin muqaddas ibodatxonaga aylanganday bo'libdi: qushlar cherkovning yangi namozxonlariday sayrab yuborishibdi, yovvoyi yalpiz buxo'r o'rnini bosib, xushbo'y hidlar taratibdi. Quyidagi muqaddas so'zlar baland jaranglabdi:

«Zulmatda o'tirgan xalq yorug'likka chiqdi, o'lim soyasi mamlakatida o'tiruvchilarga nur taraldi».

Shunday qilib, ruhoniy qizga ma'naviy g'am-g'ussa tabiatda eng yuksak narsaga intilish haqida gapira boshlabdi, o'ynoqi ot esa bir joyda jimgina turib maymunjonning yaprog'ini chimchilab yeyishga tushibdi, sersuv, sershira mevalar go'yo Xelganing chanqog'ini qondirmoqchiday uning qo'lga uzilib tusha boshlabdi.

Xristian qizni otning sag'risiga o'tqizayotganda qarshilik ko'rsatmabdi; Xelga tush ko'rayotganday bo'libdi. Xristian ikkita novdan xoch shaklida bog'lab baland ko'tarib olibdi. So'ng ular tobora qalinlashib yo'llari torayib, ba'zi joylarda esa butunlay yo'qolib torayib, ba'zi joylarda esa butunlay yo'qolib borayotgan o'rmon bo'ylab yo'lda davom etishibdi. Tikanli butalar ularning yo'lga g'ov bo'libdi, bunday joylardan aylanib o'tishga to'g'ri kelibdi. Buloq suvi oqmay, bir joyda tek turadigan botqoqqa aylanibdi, uni ham aylanib o'tishga to'g'ri kelibdi. O'rmon chakalakzorlaridan kishining ko'nglini xushnud etadigan, unga kuch-quvvat bag'ishlaydigan va yashartiradigan shabada esibdi. Xristianning zulmat qo'ynidan yorug'lik va hayot sari yetaklab chiqishga ruhlantiruvchi so'zlari, kichkina qalbi ishonch va muhabbat bilan tepayotgan qizning ham ma'sum ko'ngliga orom bag'ishlabdi, uni mustahkamlabdi.

Yomg'ir tomchisi qattiq toshni ham o'yib tashlaydi, dengiz to'lqinlari qoyadan qulab tushgan xarsangtoshni

o'tkirlashtiradi yo dum-dumaloq qilib qo'yadi, deyishadi. Xelganing ruhiga sachragan ilohiy shafqat shabnami tomchilari ham uning qattiq qobig'ini teshib o'tib, anchagina muloyimlashtiribdi. Biroq, Xelga o'z qalbida nimalar bo'layotganidan bexabar ekan: axir, yerdan endigina bosh ko'targan o'simlik samarali shabnamdan qonib ichib, quyoshning iliq nurlaridan to'yib emarkan, o'ziga berilgan hayot urug'i va bo'lajak mevasi haqida o'ylamaydi-da.

Ma'nosi bir necha yillardan keyin oydinlashadigan, qulog'iga chalingan, lekin ma'nosini uqmagani ona allasining ayrim so'zlari ko'ngilga bilinmay o'rnashib olganday xristianning ham hayotbaxsh so'zlari Xelganing qalbiga o'rnasha boshlabdi.

Ular o'rmondan cho'lga chiqishibdi, so'ng qalin o'rmonzorga kirishibdi, kechga yaqin birdan qaroqchilarga duch kelib qolishibdi.

– Bunchalik go'zal qizni qayerdan ilashtirding? – deb baqirishibdi ular. Otni to'xtatib, yigit bilan qizni pastga tushirishibdi; ular ko'pchilik ekan-da.

Xristianda o'zini himoya qilish uchun Xelga bilan olishib undan tortib olgan pichog'i bor ekan, xolos. Qaroqchilardan biri unga bolta bilan hamla qilibdi, lekin yigit chap berib qolibdi, bo'lmasa turgan joyida til tortmay o'larkan. Bolta tig'i otning bo'yniga tegib, anchagina joygacha qirqib yuboribdi; sharillab qon oqibdi, jonivor yerga qulabdi. Shu payt Xelga qattiq uyqudan uyg'ongan kishiday, jon berayotgan otga mahkam yopishibdi. Xristian qizga qarab kelayotgan qaroqchilarning yo'lini to'sibdi, lekin ulardan biri oybolta bilan uning boshiga tushiribdi, qon va miya har tomonga sachrab ketibdi, yosh ruhoni o'sha zahotiy oq jon beribdi.

Qaroqchilar Xelganing oppoq qo'llaridan mahkam ushlab olishibdi, biroq shu payt quyosh botibdi, u esa yana badbashara baqaga aylanibdi. Uning oq-ko'kish og'zi qulog'igacha yetibdi, qo'l va oyoqlari ingichka, shilimshiq bo'lib qolibdi, qo'l panjalari orasida esa

yelpig'ichga o'xshash pardalar paydo bo'libdi. Qaroqchilarni dahshat bosib, uni qo'yib yuborishibdi. Maxluq ular qarshisida ozgina turibdi-da, baland sakrab, o'rmon chakalakzorlari ichida ko'zdan g'oyib bo'libdi. Qaroqchilar Loke² biz bilan hazillashayapti deb o'ylashib, qochib ketishibdi.

* * *

To'linoy nurlari atrofni yoritib yuboribdi. Badbashara baqa butalar orasidan chiqibdi. U xristian bilan ot jasadi oldida to'xtab, ko'zlariga jiqqa yosh olib, ularga uzoq tikilibdi; ko'ksidan go'dakning asta hiqillab yig'lashiga o'xshagan ovoz otilib chiqibdi. So'ng u o'zini goh unga, goh bunga tashlabdi, o'liklarga pardali panjalari bilan hovuch-hovuch suv sepibdi. Biroq, o'likni tiriltirib bo'larmidi! Buni o'zi ham bilar ekan. Hademay yovvoyi yirtqichlar kelib, ularni burdalab tashlamasa go'rga edil Yo'q, bunga yo'l qo'ymayman, debdi. Ular uchun qo'lidan kelganicha qabr kavlaydigan bo'libdi. Qo'lida faqat yo'g'on buta shoxidan boshqa hech narsa yo'q ekan. Pardali panjalari esa yerni yaxshi kavlay olmas ekan. U shunchalik berilib ishlabdiki, panja pardalari yirtilib ketibdi; qo'lidan qon oqa boshlabdi. Shundagina qabr kavlay olmasligiga aqli yetibdi: u yana hovuchlab suv olib kelib, o'likning yuzini yuvibdi. Keyin jasadning ustiga yangi uzilgan ko'm-ko'k yaproqlar tashlabdi; ustidan shox bosibdi. Uning ustidan yana yaproq tashlabdi. Keyin uning ustidan katta-katta toshlar bostirib, oralariga yo'sin tiqibdi. Bunday qabrda jasad bexatar yotadi, deb o'ylabdi. Ana shu og'ir ishlar bilan tun o'tib ketibdi, quyosh chiqibdi. Xelga yana go'zal qizga aylanibdi, biroq uning qo'llari qizil qonga bo'yalganmish. Qizning gul yuzlaridan umrida ilk da'fa ko'zyoshlari oqa boshlabdi.

---

² Loke - Skandinaviya afsonalaridagi makr va hiylagarlik xudosi.

Qizga aylanish oldidan uning har ikkala fe'l-atvori omixtalanib ketganday bo'libdi. Dahshatli tushdan cho'chib uyg'onganday a'zoyi badani titrab, atrofga olazarak bo'lib boqarmish. Keyin tik o'sgan qora qayin daraxti shoxlariga tirmashib, mushukday epchil harakat qilib, daraxtning tepasiga chiqib ketibdi. U daraxtdagi shoxga mahkam yopishib, kimsasiz o'rmonda qo'rqoq olmaxonday o'tiraveribdi. Kimsasiz o'rmon! Ha, darhaqiqat, bu yer kimsasiz ekan, lekin havoda goh raqsga tushib, goh bir-birlari bilan olishib kapalaklar uchib yurganmish: chumolilar, mayda hasharotlar to'lib-toshib yotganmish; osmonda son-sanoqsiz chivinlar, g'ing'illab ashula aytadigan pashshalar, tugmacha qo'ng'izlar va boshqa qanotli mavjudotlar uchib yurishganmish; yomgir chuvalchangi nam tuproqdan yer betiga chiqibdi; ko'rsichqonlar tuproq irta boshlashibdi – xullas, bu yerdagi kimsasizlikni tinch, osoyishtalik degan ma'noda fahmlash kerak. O'rmonda yashovchilarning hech qaysisi Xelgaga e'tibor bermabdi, faqat u o'tirgan daraxt ustidan shovqin-suron bilan uchib o'tayotgan hakklar unga qiziqib qolishibdi! Ular shoxdan shoxga sakrab, qizga ancha yaqinlashib kelishibdi – ular ana shunaqa jasur va juda qiziquvchan ekanda! Biroq qiz qarashi bilanoq hakklar har yoqqa uchib ketishibdi; ular bu narsaning nimaligini bilishmabdi, umuman buni Xelganing o'zi ham durustroq tushunolmabdi!

Kun botish oldidan baqaga aylanib qolishi yaqinlashayotganini sezib, Xelga daraxtdan tushibdi; quyoshning so'nggi nuri ham so'nibdi, u yana qo'lining panja pardalari yirilgan, qunishgan baqa qiyofasiga kiribdi. Lekin badbashara maxluqning ko'zlari go'zal Xelganing ko'zlaridan ham jozibaliroq bo'lib qolganmish. Bu ma'sum ko'zlarda chuqur his etadigan ruh va insoniy qalb aksi namoyon bo'libdi; bu ko'zalardan tinmay yosh to'kib biroz yengil tortibdi.

Qabr oldida xristian yasagan but hali yotgan ekan. Xelga uni qo'lga olib, o'zicha qabrga qo'yilgan toshlar

o'rtasiga qo'ymoqchi bo'libdi. Qabr tagida yotgan marhumni eslaganida Xelganing ko'zidan yana duv-duv yoshlar oqibdi. Qalbining eng tubidan chiqqan qandaydir da'vat kuchi bilan qabr atrofiga but belgilarini chizmoqchi bo'libdi – shunday qilsam ajoyib ihota hosil bo'lardi, deb o'ylabdi. U ikkala qo'llab dastlabki butni chizishi bilanoq panjalari orasidagi parda dabdalasi chiqqan qo'lqopday yerga ko'chib tushibdi. U qo'lini buloq suvida yuvibdi, oppoq, chiroyli qo'llariga ko'zi tushib, hayron bo'libdi, xuddi o'shanday belgini o'zi bilan qabr o'rtasida havoda chizibdi, lablari titrabdi, og'zidan yo'lda marhum bir necha marta takrorlagan Iso payg'ambarning nomi chiqib ketibdi.

O'sha zahotiy oq Xelganing egnidagi baqa choponi g'oyib bo'libdi, u yana yoshgina go'zal qizga aylanib qolibdi; lekin boshi horg'in egilibdi, butun vujudi hordiq talab bo'lib turganmish, shunday qilib, u uxlab qolibdi.

Biroq, u uzoq uxlamabdi; yarim tunga borib uyg'onibdi: qarasa, o'ldirilgan ot qarshisida tirik, nur sohib turganmish, ko'zlaridan o't chaqnayotganmish; bo'ynidagi yarasidan ham nur taralayotganmish. Otning yonida esa vikingning xotini aytganday, «Baldurdan ham go'zalroq» o'ldirilgan xristian turganmish, u ham nurga burkangan emish.

Uning ma'sum ko'zlari kishi qalbiga bema'lol kirib bora oladigan adolatli qozi ko'zlariday sinovchan, jiddiy nazar tashlab turganmish. Xelga titrab ketibdi, qiyomat kunidagiday xotirasi birdan jonlanibdi. Unga qilingan har bir xayrli ish, u eshitgan har bir shirin so'z xotirasida bir zum jonlanib, shu kungacha sinovda bo'lganmish, tirik ruh va o'lik botqoqning bolasini faqat mehr-muhabbat qo'llab-quvvatlaganini payqabdi. Bu o'rinda u nuqul ichki kayfiyati ovozigacha quloq solganini, o'zi uchun hech narsa qilmaganini, unga berilgan hamma narsani u o'zi emas, balki allaqanday oliy irodaning rahnamoligida ro'yobga chiqarganini bilibdi. O'zining o'zligini yaxshi anglab nomus o'tida qovirilib, qalbining to'ridan o'rin olgan, mehr-

muhabbatiga sazovor bo'lgan odam oldida egilib, ta'zim bajo keltiribdi. Shu lahzada u o'zida chaqmoqday yorqin ilohiy uchqun, avliyo ruhining uchquni paydo bo'lganini sezibdi.

- Botqoqlik qizil - debdi xristian, - botqoqdan, tuproqdan yaralgansan, tuproqdan bosh ko'taryapsan. Senga hayot ato qilgan quyosh nuri o'z manbai bilan aylanib qo'shilishga intilmoqda, lekin uning manbai quyosh emas, xudoning o'zil Jahonda hech bir jon o'lmaydi, lekin yerdagi hayot asta davom etaveradi, abadiylikning yagona lahzasi bor, xolos. Men huzuringga marhumlar maskanidan keldim; qachonlardir sen ham katta vodiylar orqali Shafqat va Kamolot maskani bo'lgan munavvar tog' qishloqlariga safar qilasan. Endi seni boshlab boray, faqat cho'qintirish uchun Xedebyaga eltmayman. Avvalo chuqur botqoq ustidagi pardani yirtishing, hayotingning tirik ildizini va beshigini ozod qilishing, shu bilan o'z burchingni ado etishing kerak. Shundan keyingina imon keltirishing mumkin.

So'ng qizni otga mingashtirib, uning qo'liga vikingning uyida ko'rgan va unga juda o'xshagan buxo'r tutatadigan oltin idish beribdi; idishdan xushbo'y isiriq hidi taralibdi. Xristianning boshidagi yara tillaqosh singari nur sochibdi. U qabr ustidagi butni olib, boshi uzra baland ko'taribdi, ular shovillagan o'rmonzorlar, qahramonlar dafn etilgan maqbaralar, qabr toshlari o'rniga ularning otliq turgan haykallari qo'yilgan joylar ustidan uchib o'tishibdi. Qudratli soyalar ko'tarilib harakatga kelibdi va maqbaralar ustida to'xtabdi; oy shu'lasi qahramonlar peshanasini bezab turgan oltin chambaraklarda o'ynabdi; kamzullari shamolda hilpirabdi. Xazinani qo'riqlab yotgan ajdar boshini ko'tarib, samo sayohatchilariga nazar tashlabdi. Ularga tepaliklar, omochda tortilgan egatlardagi past bo'yli o'simliklar moviy, qizil va yashil rangda tovlanib ko'rinibdi, go'yo qog'oz kuyib bo'lgandan keyin qo'r ustida yuzlarcha uchqunlar o'tayotganga o'xsharmish.

Ular o'rmonlar, cho'llar, ko'llar va botqoqliklar ustidan uchib o'tib Yovuz botqoqlikka yetib kelishibdi-da, uning ustida uchib yurishibdi. Xristian oltinday tovlanayotgan xochni baland ko'taribdi. Hech to'xtamasdan muqaddas duolarni o'qiyveribdi; Xelga ham onasining sayrashiga taqlid qilgan qush bolasiday duolarni takrorlab, buxo'r yonib turgan oltin idishni silkitaveribdi. Idishdan shunchalik kuchli, o'tkir, mo'jizakor isiriq hidi taralibdiki, qiyoq va qamishlar gullab, botqoqlik tubidan hayot pushtiga ega bo'lgan barcha o'simlik poyalari ko'm-ko'k bo'lib o'sib chiqibdi, barg yozibdi, Xudoi taoloning nuridan bahramand bo'libdi. Botqoqlik ustini nilufar gullarning hashamatli, ko'rkam gilami qoplabdi, ana shu gul gilami ustida husnda tengi yo'q yoshgina ayol dong qotib uxlab yotganmish. Xelga botqoqlik suvida o'z aksini ko'rganday bo'libdi, lekin bu Xelga emas, balki uning onasi, botqoqlik shohining xotini, Misr malikasi ekan.

Xristian uyqudagi go'zalga, otga mining, deb amr qilibdi, ayol muallaq turgan kafandek og'ir otga asta o'tiribdi, xristian uning boshidan xochni aylantiribdi. Shunda ruh yana o'ziga kelibdi. Uchovlari qattiq yerga qo'nishibdi.

Vikingning hovlisidagi xo'roz qichqirib yuboribdi, xayol shamol haydagan tumanday tarqalibdi. Ona-bola bir-biri bilan yuzma-yuz qolishibdi.

- Chuqur suv ostida o'zimni ko'rmayotganmikanman? - debdi onasi.

- Bu suv oynasida ko'rinayotgan aksim emasmikan-a? - debdi qizi.

Ular bir-birlariga yaqinlashib, mahkam quchoqlashibdi. Onasining yuragi qattiq ura boshlabdi. U buning sababini tushunibdi.

- Bolaginam, qalbmning guli, suv tubidan o'sib chiqqan nilufarim!

U qizini yana quchoqlab ho'ng-ho'ng yig'labdi; bu ko'zyoshlari Xelgani hayot va muhabbatga qaytargan yangi cho'qintirish bo'libdi.

– Men botqoqqa oqqush kiyimida uchib keldim, shu yerda uni yechdim! – hikoyasini boshlabdi onasi. – Tubi yo‘q yerga oyoq bosib, botqoqlikka botib ketdim. Bir zumda boshim ham ko‘rinmay qoldi. Ko‘p o‘tmay toza suv oqib kelayotganini, allaqanday noma‘lum bir kuch meni tobora pastga tortib ketayotganini payqab qoldim; qovog‘im og‘irlashib, uxlab qolibman... Tushimda yana Misr ehromi ichida turganmishman. Qarshimda botqoq ustida meni dahshatga solgan zirk daraxtining to‘ngagi tebranib turganmish. Uning po‘stloqlaridagi yoriqlarga ko‘zim tushdi, o‘sha yoriqlar nurlanib, mixxatlarga aylandi – ko‘z oldimda mo‘miyolangan murda paydo bo‘ldi. Uning ustki qobig‘i to‘kilib, ichidagi ming yildan beri o‘lik holda yotgan, qung‘onday qop-qora, etlari semiz o‘rmon qurtiday osilgan, botqoq loyidan ham qora qadimiy podsholardan biri chiqdi. Qarshimda botqoqlik shohimi yo mo‘miyolangan murdami, ajrata olmay qoldim. U qo‘llari bilan meni mahkam quchoqlab oldi, shu payt jonim chiqib ketayotganday bo‘ldi. Ko‘ksimni issiq bir narsa ilitayotgandek o‘zimga keldim: ko‘kragimda qanotlarini qoqib sayrab turgan qushchani ko‘rdim. Keyin u ko‘ksimdan yuqoriga, og‘ir va timqora shipga qarab uchdi, lekin uni menga uzun yam-yashil bog‘ich bog‘lab turardi. Men uning «Erkinlikka, otamning yoniga!» deb sayraganini fahmladim. Shu payt otam, serquyosh yurtim, kechirgan umrim, mehr-u muhabbatimni xotirladim. Bog‘ichni yechib, qushchani otasining yoniga qo‘yib yubordim! O‘sha lahzadan buyon hech qanaqa tush ko‘rmadim, manovi ohang va xushbo‘y hidlar meni botqoq tubidan chiqargunga qadar uyg‘otib bo‘lmaydigan uyquda bo‘ldim!..

Qushchani ona ko‘ksiga bog‘lab turgan yam-yashil bog‘ich hozir qayerda hilpirab turibdi ekan! Uni faqat laylakkina ko‘rgan ekan, yam-yashil o‘simlik poyasi bog‘ichi uning tuguni, chiroyli guli, jaji qizchanning beshigi bo‘lgan ekan. Endilikda o‘sha qizcha go‘zal qizga aylangan ekan, shu topda u yana onasining ko‘ksiga boshini qo‘yib turgan ekan.

Ular bir-birlarini quchoqlashib, botqoqlik chetida turishganda ustlarida laylak aylana boshlabdi. U darhol orqaga – uyasiga qaytib borib, anchadan beri saqlab yurgan oqqush kiyimlarini olib kelibdi va ona-bola oldiga tashlabdi. Ular kiyimlarni darrov kiyishib, oqqush bo'lib, osmoni falakka ko'tarilishibdi.

– Endi gaplashib olaylik! – debdi laylak – Garchi qushlarning tumshuqlari har xil bo'lsa-da, bir-birimizni tushunamiz! Shu bugun kechasi kelganlaring juda soz bo'ldi: ertaga biz bu yerda bo'lmas edik. Ertalab men ham, xotinim ham, bolalarim – hammamiz janubga uchib ketamiz! Sizning Nil sohillaringizning eski qadrdoni bo'lib qolganman! Mana, xotinim ham yonimda, uning qalbi tilidan ham yaxshiroq! U hamisha malika kulfatdan xalos bo'ladi, deb aytardi. Men bolalarim bilan bu yoqqa oqqush kiyimlarini olib keldik! Qisqasi, juda xursandman! Shu yerda bo'lganimdan juda baxtiyorman! Tong-saharda hammamiz janubga uchamiz! Biz oldinroqda uchamiz, faqat orqada qolib ketmanglar, yo'ldan adashib qolasizlar! Sizlarga ko'z-quloq bo'lib boramiz.

– Men bo'lsa yurtimga nilufar gulini olib boryapman! – debdi Misr malikasi. – U yonginamda oqqush kiyimida uchib boradi! Yuragimning guli o'zim bilan, orzumga yetdim! Endi uyga!

Biroq, Xelga vikingning saxovatli xotini, tutingan onasi bilan diydor ko'rishmaguncha Daniyani tark eta olmasligini aytibdi. Xelga uning hamma yaxshiliklarini, mehr-u muhabbatga to'la har bir so'zini, asrandi qizi tufayli to'kkan har bir dona ko'zyoshlarini xotirlabdi, shu lahzada bu onasidan ko'ra bu onasini ko'proq sevayotganini his etibdi.

– Biz ham vikingning qasriga uchib borishimiz kerak! – debdi laylak. – U yerda meni xotinim, bolalarim kutishmoqda! Sizlarni ko'rib ko'zlari qinidan chiqquday quvonishadi-da, tumshuqlarini ham rosa taqillatishadi! Xotinim ko'p gapirma kerak! U juda kamsuxan, fikrini oqilona, qisqa bayon qiladi, fikrlashi undan ham ziyodal!

Hozir kelganimizni ma'lum qilib, tumshug'imni taqillataman!

Shunday deb, u tumshug'ini rosa taqillatibdi. Hademay ular viking qasriga yetib borishibdi.

Qasrdagilar hammasi qattiq uyquda ekan. Vikingning xotinini ham uyqu elta boshlabdi. Lekin qo'rqinch va tashvish anchagacha unga uyqu bermabdi. Asir xristian bilan Xelganing yo'qolganiga ham uch kun bo'lgan ekan, ehtimol, asirning qochib ketishiga qiz yordam bergan bo'lsa kerak deb o'ylabdi. Chunki otxonada faqat uning oti yo'q ekan. Biroq, bu qanday sodir bo'ldi ekan? Vikingning xotini beixtiyor Iso payg'ambar va unga e'tiqod qo'ygan kishilarning ajoyib karomatlar ko'rsata olishga qodir ekanligini eslabdi. O'ngida xayolidan nari ketmagan bu o'ylar tushida ham jonlanibdi. Tushida ko'rpa ustida Xelgani o'ylab, avvalgiday chuqur xayolga berilib o'tirganmish. Hammayoqni zulmat qoplab, bo'ron yaqinlashayotganmi. Har ikki tomonlar – Shimoliy dengiz va Kattegat tomondan qahrli to'fqinning dahshatli ovozi eshitilayotganmish. Dengizning tubida butun yerni egallab kulcha bo'lib yotgan juda katta bahaybat ilon jon talvasasidamish. Eskilarning gapiga ko'ra, qiyomat boshlanib, barcha xudolar ham qazo qiladigan rannar – eng so'nggi dahshatli tun yaqinlashayotganmish. Mana, burg'uning jarangdor tovushi eshitilibdi, kamalak ustidan yarqiroq sovutlar kiygan otliq xudolar so'nggi jangga jo'nashibdi! Ularning oldida qanotli valxiriyalar uchibdi, orqalaridan esa marhum qahramonlarning poyezdlari jo'nabdi. Osmon shamol shafag'i nuriga to'libdi, lekin zulmat yengarmish. Dahshatli daqiqalar yaqinlashayotganmish.

Qo'rquvdan yaproqday qaltirayotgan vikingning xotini yonida badbashara baqa qiyofasida Xelga o'tirganmish, u dahshatdan titrab, unga yopishayotganmish. U baqani tizzasiga olib badbashara bo'lsa-da, mehr bilan bag'riga bosibdi. Osmon qilich va gurzilarning ovozidan larzaga kelibdi. O'qlar hushtak chalib, osmondan do'lday

yog'ilibdi. Osmon qulab tushadigan, yulduzlar to'kiladigan, hammasi Surtur³ alangasida yonib bitadigan payt kelibdi.

Biroq, vikingning xotini bulardan keyin yangi osmon va yer paydo bo'lishini, ilgarigi badjahl dengiz to'lqinlari o'ynoqlab oqqan sariq qumli o'zanda bug'doyzorlar chayqalishini bilarkan. U allaqanday yangi xudo taxtga o'tirishini, uning yoniga soya podsholidan ozod bo'lgan ma'sum, oyday ravshan Baldur ko'tarilishini ham bilarkan. To'satdan qarshisida o'shani ko'rib qolibdi. Uni bir qarashdayoq tanibdi – u asir xristian ekan.

– Iso payg'ambar! – debdi u va uning nomini takrorlab turib xunuk bolasi – baqani o'pibdi. O'sha zahoti baqaning to'ni egnidan tushibdi, qarshisida hamma vaqtdagidek go'zal, lekin o'ta ma'sum, ko'zlaridan mehrigiyo yog'ilib turgan Xelga namoyon bo'libdil Xelga og'ir sinov kunlarida asrandi qiziga ko'rsatgan mehr-oqibatlar uchun, ko'nglida ezgu tuyg'ular va fikrlar uyg'otgani, Isoning nomini aytgani uchun minnatdorlik izhor qilganday ayolning qo'llarini o'pibdi. Xelga ham Isoning nomini takrorlabdi, to'satdan u osmonga oqqush bo'lib ko'tarilibdi: oq qanoti yozilib, ovozi hammayoqni tutibdi, osmonga bir gala qush ko'tarilganday bo'libdi.

Xuddi shu payt vikingning xotini uyg'onib ketibdi. Chindan ham hovlidan qushlarning qanot qoqqani eshilibdi. U laylaklarning uchib ketish payti kelganini, bu shovqin o'shalarniki ekanini payqabdi. Laylaklarga bir nazar tashlab xayrlashgisi kelibdi. O'rnidan qo'zg'alib, darchani ochib yuboribdi. Qasrning qo'shimcha binolari tomidagi yuzlarcha laylaklarga ko'zi tushibdi. Baland daraxtlar ustida esa boshqa laylaklar ham gala-gala bo'lib uchishayotganmish; tutingan onasini qo'rqitgan go'zal Xelga hamisha o'tadigan deraza ro'parasidagi quduq chetida ma'no to'la ko'zlarini unga tikib ikkita oqqush

---

³ Surtur – Skandinaviya afsonalarida zulmat podshosi.

qo'rib turganmish. O'zida chuqur taassurot qoldirgan hozirgi tushini o'ngida ko'rayotganday bo'libdi. U oqqush qiyofasidagi Xelgani, xristianni xotirlabdi, sevinchdan yuragi qinidan chiqayozibdi.

Oqqushlar qanot qoqishibdi, unga ta'zim qilganday bo'yinlarini egishibdi, ayol esa bunga javoban ularga qo'lini uzatibdi, yosh to'la ko'zi bilan o'ychan kulimsirabdi.

Laylaklar qanotlarini shovqin bilan qoqib, tumshuqlarini qaqirlatib janubga uchish uchun osmonga ko'tarilishibdi.

– Anovi oqqushlarni kutib o'tirmaymiz! – debdi laylakning xotini. – Biz bilan birga uchishadigan ekan, imillashmasin! Loyxo'raklar to'planguncha bu yerda kutib o'tirolmaymiz! Qizilto'shlar yoki boshqa qushlarning uchishiga qaraganda bizning oila bo'lib uchishimiz yarashadigan ish: ularning erlari o'z holiga, xotinlari o'z holiga uchishadi! Bu katta beadabgarchilik! Oqqushlar-chi, ularning uchishi ham uchish bo'ldimi?

– Hamma o'z bilganicha uchadi! – debdi laylak xotiniga. – Oqqushlar qiyshiq chiziq bo'ylab, turnalar uch burchak bo'lib, loyxo'raklar ilon izi bo'lib uchishadi!

– Iltimos, hozir ilonlarni esga solma! – debdi xotini. – Bolalarimizning ishtahasi ochilib ketadi, bu yerda ularni nima bilan boqamiz?

* * *

– Eshitib yurganim baland tog'lar ana-kul! – debdi oqqush qiyofasida uchib ketayotgan Xelga.

– Yo'q, bular tog' emas, ostimizda qora bulutlar suzib yuribdi! – deb e'tiroz bildiribdi onasi.

– Anavi yuksaklikdagi oq bulutlar-chi? – so'rabdi qizi.

– Ular hamisha qor bilan qoplanib yotadigan tog'lar! – javob qaytaribdi onasi. Ular Alp tog'laridan oshib o'tib, O'rtayer dengizi tomon uchishda davom etishibdi.

– Afrika! Misr! – sevinganidan qichqirib yuboribdi Nil sohilining qizi yuqoridan o‘z yurtining sarg‘ish egri-bugri sohil chizig‘ini ko‘rib.

Laylaklar ham sohilni ko‘rishib, uchishni tezlatishibdi.

– Mana, Nil balchig‘i hamda sirg‘anchiq baqalarning ham hidi kelib qoldi! – debdi laylakning xotini bolalariga: – Voybo‘y, qornim tatalab ketyapti! Ularning qanchalik mazali bo‘lishini o‘zlaring yeb bilasizlar: iblis, marabu hamda turnalarni ko‘rasizlar. Ular ham bizning toifamizdan, biroq bizchalik chiroyli emas. Lekin judayam kerilishadi! Ayniqsa, iblislarning tumshug‘i osmonda, ularni misrliklar taltaytirib qo‘yishgan; ular iblislarning ichiga xushbo‘y o‘t-o‘lanlarni tiqib mo‘miyo qilishadi. Mening ichimga tirik baqalar tiqishsa jon xudo derdim! Buning mazaligini o‘zingiz ham bilasiz! O‘lib muzeyga tushgandan ko‘ra, tirik va to‘q yurgan afzall! Mening fikrim shunaqa, bu juda to‘g‘ri fikr!

– Mana, laylaklar ham kelibdi! – deyishibdi. Nil sohilidagi qasr egalari. Usti ochiq xonada yumshoq o‘rinda, qoplon terisiga burkanib podsho yotganmish. U hali ham na tirikka, na o‘likka o‘xsharmish, shimolning teran botqog‘ida o‘sgan shifobaxsh nilufar gulni orziqib kutayotganmish. Qarindosh-urug‘lari va xizmatkorlari uni qurshab olishganmish.

To‘satdan bemor yotgan xonaga laylaklar bilan birga kelgan ikkita chiroyli oqqush uchib kiribdi. Ular egnilaridagi oqqush kiyimlarini yechib tashlashibdi, yerda turganlar bir-birlariga nihoyatda o‘xshash ikki go‘zalni ko‘rishibdi. Ular asta-sekin rangida qoni qolmagan, eti suyagiga yopishib ketgan cholga yaqinlashishibdi, uzun sochlarini orqaga tashlashibdi. Xelga bobosiga engashibdi, o‘sha zahotiyoq cholning yuziga qizil yuguribdi, ko‘zlari charaqlab ketibdi, qotib qolgan tanasida hayot jo‘sh ura boshlabdi. Chol o‘rnidan yashargan, sog‘lom, tetik bo‘lib turibdi! Qizi va nabirasi uzoq davom etgan uyqudan so‘ng ertalabki salom-alik qilganday, uning qo‘lini ushlabdi.

Saroyda boshlangan shodiyonani aytmaysizmi? Laylaklarning uyalarida ham xursandchilik bo'libdi, chunki yeganlari oldida, yemaganlari ketida bo'lib, baqalar ham nihoyatda serob ekan-da. Olimlar shoshapisha har ikkala malika hamda o'zi bilan butun mamlakatga, podsho xonadoniga baxt-u saodat keltirgan shifobaxsh gul tarixini yozishibdi. Laylaklar esa bu haqda o'z bolalariga hikoya qilib berishibdi, ammo buni o'z bilganlaricha, qorinlari baqaga liq to'lishi bilanoq aytib berishibdi, aks holda ularning boshqa mashg'ulotlari chiqib qolar ekan-da.

– Sen ham bir narsalik bo'lib qolasan! – deb shivirlabdi urg'ochi laylak eriga.

– Menga nima kerak? – debdi laylak. – Arziri nima ham qilgandim! Hech nima!

– Boshqalardan ko'ra ortiq ish qilding! Sensiz bolalarimiz ham, malikalar ham Misr yuzini umrbod ko'rishmasdi. Cholni ham darddan xalos etisholmasdi. Bu xizmatimg, albatta, taqdirlanadi! Ehtimol, senga doktorlik unvonini berishsa kerak, bundan keyin tug'iladigan bolalarimiz ham, ularning bolalari ham xuddi ana shunday unvon egasi bo'lishadi! Menimcha, sen hozir ham Misr doktorisan!

Olimlar va donishmandlar bo'lsa butun voqealar bo'ylab qizil ip bo'lib o'tgan asosiy fikrni rivojlantirishda davom etishibdi, uni turlicha talqin qila boshlashibdi. «Hayotning asosi – muhabbat» – bu ularning asosiy fikri bo'lib, buni: «Misr malikasi quyosh nuriday botqoqlik mamlakatiga kirdi hamda ularning uchrashuvidan gul bunyodga keldi», deb talqin qilishibdi.

– Ularning nutqlarini gapirib bera olmayman! – debdi olimlarning gaplariga quloq solib turgan hamda shu gaplar mazmunini uyasida so'zlab berishi lozim bo'lgan laylak. – Ular shunaqayam uzoq hamda shunday oqilona gaplar aytishdiki, ularga o'sha zahoti unvonlar berildi, mukofotlar topshirildi: hatto shoh oshpazi ham orden oldi – ehtimol, u pishirgan suyuq oshi uchun taqdirlangandir!

– Senga nima berishdi? – deb soʻrabdi urgʻochi laylak.
– Eng muhim narsani ular unutmashliklari kerak edi, bu yerda eng asosiy shaxs – sensan! Olimlar valdirashdan nariga oʻta olganlari yoʻq! Ammo sening navbating ham kelsa kerak!

Yarim kechadan keyin saroydagilar shirin uyquga ketishganda, u yerdagi uylardan birida faqat bitta tirik jon uxlamabdi. Garchi u uya yonida bir oyoqlab turgan, lekin qoʻriqchilikda mudrayotgan boʻlsa-da, u laylak emas, Xelga ekan. U ayvonga chiqib, shimolda yurgan paytlarida ancha katta va yorqinroq boʻlib tuyulgan yulduzlar bilan bezangan tiniq, musaffo osmonga nazar tashlabdi. Lekin bular oʻsha yulduzlarning oʻzginasi ekan! Xelga viking xotinining maʼsum koʻzlarini va ana shu koʻzlardan baqa-qizi ustiga toʻkilgan koʻzyoshlarini eslabdi. Endi boʻlsa u Nil sohilidagi yulduzli osmonni aniq zavq bilan tomosha qilayotir, muattar bahor havosidan toʻyib-toʻyib nafas olayotir. Bu budparastning hayvon holida jirkanch, kishi qoʻl tekkizish u yoqda tursin, qarashga ham hazar qiladigan, odam qiyofasida esa hayvontabiat boʻlgan bu ayanchli mavjudotga qanday mehribonchiliklar koʻrsatganini, uni zoʻr muhabbat bilan sevganini oʻylabdi! Xelga charaqlab turgan yulduzlarga boqarkan, oʻldirilgan xristianning peshanasidan ular oʻrmon va botqoqlar ustidan uchib oʻtayotganda taralgan nurni xotirlabdi. U xristianning orqasiga mingashib ketayotganda eshitgan tovush va soʻzlari quloqlari ostida qayta jaranglaganday boʻlibdi. Oʻshanda u qizga muhabbatning tuganmas manbai, butun inson zotini oʻz ogʻushiga olgan ulugʻ muhabbat haqida gapirgan ekan!

Ha, unga koʻp narsalar nasib qilibdi, murod-maqсадiga erishibdi! Xelga kecha-yu kunduz oʻziga nasib etgan baxt haqida oʻylabdi, ajoyib yoʻllar bilan uni eng oliy shodonlik va farogʻat sari olib borayotgan oʻz hayoti haqida mulohaza yurgizibdi, shu ikki narsa hech xayolidan ketmabdi. Bir hadya keltirgan kishiga, bir sovgʻaga qaragan boladek bu mavzularga tez-tez qaytaveribdi. U butun vujudi bilan

chinakam baxti, kelgusida uni qarshi oladigan va kutayotgan istiqboli haqidagi o'ylarga berilib ketibdi, ammo bu baxtni unga kim berganini butunlay unutib yuboribdi. Uning qonida yoshlik g'ayrat-jasorati jo'sh uribdi, quvonchdan ko'zlari o'tday chaqnab ketibdi. Saroyda ko'tarilgan katta shovqin-suron qizning xayolini bo'libdi. U o'sha shovqin kelgan tomonga qarasa, ikkita bahaybat, kuchli tuyaqush oyoqlarini qo'liga olib saroy hovlisida chopib yuribdi. Xelga bunday vazmin, bahaybat, beso'naqay qushlarni umrida birinchi ko'rishi ekan, shu vajdan ularning qanotlari to'mtoq bo'lib ko'rinibdi. Qushlar go'yo biron xafa qilganday, zo'r hayajon va hadik bilan yugurib yurishgan ekan. Xelga buning sababini so'rab, birinchi marotaba tuyaqushlar haqidagi Misr afsonasini eshitibdi.

Qadim zamonlarda tuyaqushlar o'z chiroyi bilan dovrug' taratishgan ekan: ularning qanotlari uzun va baquvvat bo'lgan ekan. Kunlarning birida kechki payt boshqa ulkan o'rmon qushlari tuyaqushga: «Og'ayni, ertaga, xudo xohlasa, daryoga suv ichgani boramiz!» – deyishibdi. Tuyaqush bo'lsa: «Xohlasam uchib boraveraman!» – deb javob qaytaribdi. Sahar paytida qushlar uchib ketibdi. Ular tobora yuqoriga ko'tarilaverishibdi, parvardigorning ko'zi – quyoshga yaqinlashib qolishibdi. Tuyaqush bo'lsa hammaning oldida yolg'iz o'zi kerilganicha yorug'lik manbaiga tomon o'z qudratiga ortiq bino qo'yib, uchib boraveribdi; u «Xudo xohlasa» demay, nuqul «xohlasam» der ekan. Bundan g'azablangan qasos farishtasi laqqa cho'g' quyosh yuzidan yupqa pardani pastga tortibdi – o'sha zahotiyoq tuyaqushning qanoti olov tekkanday kuyib tushibdi, u behol adoyi tamom bo'lib, yerga qulabdi. O'shandan beri u, hamda uning avlod-ajdodi ortiq osmonga ko'tarila olmabdi! Ular hozir ham biror narsadan qo'rqishsa, jon talvasasida yugurishaverar ekan, yugurishganda ham tor doiradan chiqishmas ekan, bu narsa insonlar uchun saboq bo'lishi kerak.

Xelga boshini g'amgin quyi solibdi, yo dahshatdan, yo oydin kechada oppoq devorga tushib turgan aksini ko'rib bema'ni xursandchilikdan xarsillab yugurayotgan tuyaqushlarga qarabdi, unda jiddiy bir kayfiyat paydo bo'libdi. Ha, unga baxt to'la umr nasib bo'ldi, lekin oldinda uni nimalar kutyapti? «Xudo xohlasa» eng oliy baxt!

* * *

Erta bahorda, laylaklar shimolga uchishi oldidan Xelga tilla uzuk olib, unga o'z nomini yozibdi, o'ziga tanish laylakni huzuriga chaqiribdi. U kelganda uzukni laylakning bo'yniga taqib qo'yibdi, uni asrandi qizning sog'-salomatligi, baxtiyor onasini hamisha eslab yurganining nishonasi sifatida vikingning xotiniga yetkazishni iltimos qilibdi.

«Buni ko'tarib borish ancha qiyin! – o'ylabdi laylak. – Ammo oltin hamda kishi sha'nini yerga urmaslik kerak! Olib borsam, «Laylak baxt keltiradi!» – deb aytishadi shimoldagilar».

– Sen oltin olib boryapsan, men esa tuxum! – debdi xotini. – Lekin sen uni faqat bir marta olib borasan, men esa har yili tuxum qo'yaman! Taqdirlanish nimaligini ikkovimiz ham bilmaymiz! Shunisi alam qiladi!

– Ongimizning o'zi ham yetarli, xotinjon! – debdi laylak.

– Biroq, buni bo'yningga osib ololmaysan-kul! – javob qilibdi moda laylak. – Senga ozuqa ham, hamroh shamol ham yordam berolmaydi!

Shunday qilib ular uchib ketishibdi.

Tamarind chakalakzorlarida sayrab yurgan jajjigina bulbul ham shimol tomonga uchishga hozirlanibdi, ilgarigi Xelga Yovuz botqoqlik yaqinida uning sayrashlarini ko'p eshitgan ekan. U bulbulga ham topshiriq beribdi. Xelga oqqush kiyimida uchgandan beri qush tilida gapirishni o'rganib olgan ekan, tez-tez laylaklar va qaldirg'ochlar bilan suhbat quribdi, ular ham buni yaxshi tushunibdi. Bulbul ham uning gaplarini yaxshi uqibdi: qiz undan daraxt shoxlari va toshlaridan qad ko'targan

qabr joylashgan Yutlandiya yarim orolidagi qora qayin o'rmonida istiqomat qilishni tayinlabdi va undan sayroqi qushlarni qabrga qarab turishga, qabr ustida uchib, tinimsiz sayrashga undashni iltimos qilibdi.

Bulbul o'qday uchib ketibdi, vaqt ham shamolday tez o'ta boshlabdi.

* * *

Kuz faslida ehrom cho'qqisida o'tirgan lochin katta karvonning yaqinlashib kelayotganini ko'ribdi: ustiga xazina yuklangan tuyalar, yasangan-tusangan qurolli chavandozlar arab tulporlarini gijinglatib kelishayotganmish; quyuq yollari ingichka oyoqlarigacha o'sib tushgan kumushrang otlar kishnab o'ynoqlarmish. Aslzoda mehmonlar, ular orasida yosh va go'zal arab shahzodasi uyalari hozir bo'sh turgan laylaklarning xojasi, qudratli podshoning saroyiga kelishibdi. Bu payt laylaklar hali shimolda bo'lib, qaytish vaqtlari ham yaqinlashib qolgan ekan.

Laylaklar saroyda xursandchilik avjiga chiqqan, to'y boshlangan kuni qaytib kelishibdi. Shoyi kiyimlarga burkangan, qimmatbaho bezaklar taqqan Xelga kelin, yosh arab shahzodasi kuyov emish. Ular to'y dasturxonini to'rida, bobosi va onasining o'rtasida o'tirishganmish.

Biroq, Xelga kuyovning qorachadan kelgan, qat'iyatli yuziga ham, yuziga husn bo'lib turgan mayin qo'ng'ir soqoliga ham, kelinga mehr bilan boqib turgan o'tli qora ko'zlariga ham qiyo boqmabdi. U nigohini yulduzlardan bezak taqqan osmonga tikibdi.

Osmonda to'satdan qanotlarning shovqini eshitilib qolibdi - laylaklar qaytib kelibdi. Xelganing eski qadrdonlari yo'lda juda charchaganiga, judayam hordiq chiqargilari kelib turganiga qaramay, ayvonning panjarasiga qo'nishibdi, ular ikkisi ham saroyda dabdabali to'y bo'layotganidan xabardor ekan-da. Mamlakat chegarasiga yaqinlashishlari bilanoq bu xushxabar ularga yetib borgan ekan. Xelga ularning

tasvirini saroy devoriga chizishga amir qilgan ekan, bo'lmamchi, laylaklar uning umr tarixi bilan chambarchas bog'langan-ku.

– Judayam chiroylil – debdi laylak.

– Nihoyatda chiroylil – debdi xotini ham, – bundan ortig'ini umid qilmasa ham bo'ladi!

Xelga laylaklarni ko'rgach, o'rnidan turib, ularning yelkasini silash uchun ayvonga chiqibdi. Keksa laylak bosh egib ta'zim qilibdi, bolalari esa uyada o'tirib juda ham quvonib ketishibdi.

Xelga yana osmonga nigoh tashlabdi, tobora yorqinroq nur sochayotgan yulduzlarni tomosha qilibdi. Birdan u o'zi bilan yulduzlar oralig'ida judayam tiniq, havodan ham musaffo kimsa uchib yurganini ko'ribdi. Mana, u Xelgaga yaqinlashibdi, qarasa, o'ldirilgan xristianmish. U ham samoviy uyidan mana shunday tantanali kunda uchib kelibdi!

– Samoviy nur hamda go'zallik oddiy kishilar tasavvur qilgan hamma narsadan yuqori turadi! – debdi u.

Xelga undan yalinib, o'zini hech bo'lmasa bir lahzaga o'sha yoqqa olib ketishini iltimos qilibdi. Shu paytgacha hech kim bunchalik yalinmagan ekan. U samoviy hashamatga hech bo'lmasa bir marta ko'z qirini tashlash uchun izn so'rabdi.

U qizni yoniga olib, nur, yorug'lik va go'zallik maskani sari uchibdi. Ajoyib, totli sado va fikrlar faqat Xelganing tevaragida emas, balki uning ikki dunyosida, qalbining eng chuqur yerlarida ham eshilib, jilva qilibdi. U tatib ko'rgan shirin hislar hech ta'rifga sig'masmish.

– Qaytish vaqti yetdi! Seni qidirishyapti! – debdi u.

– Yana bir lahza! – deb yalinibdi qiz, – yana bir lahza!

– Qaytish vaqting yetdi! Hamma mehmonlar tarqab ketishdi!

– Yana bir lahza! Oxirgisi...

Mana, Xelga yana o'zini ayvonda ko'ribdi, biroq... bog' va saroy xonalaridagi hamma chiroqlar o'chibdi, laylaklar ko'rinmasmish, mehmonlar, kuyov ham yo'q emish; mana

shu uch daqiqa ichida ularning hammasini shamol uchirib ketgandaymish.

Xelga dahshatga tushibdi, katta kimsasiz zaldan boshqasiga o'tibdi. U yerda chet el jangchilari uxlab yotganmish! U o'zining yotoqxonasiga olib kiradigan yon tomondagi eshikni ochibdi, boqqa chiqib qolibdi. Hamma narsa boshqacha bo'lib ketganmish. Ufq qizarib, tong ota boshlabdi.

Qiziq, samoda o'tkazilgan uch daqiqa yerdagi bir tunga baravar kelibdi-ya! Shu payt Xelganing ko'zi laylaklarga tushibdi, ularni yoniga chaqiribdi, laylak esa boshini baland ko'tarib, uning gaplariga quloq solibdi va yaqinlashibdi.

- Sen bizning tilda gapiryapsanmi? - deb so'rabdi laylak. - Senga nima kerak? Hoy notanish qiz, o'zing qayerliksan?

- Axir, men Xelgaman! Nahotki meni tanimayotgan bo'lsang? Bundan uch daqiqa burun sen bilan anavi ayvonda gaplashdim-kul!

- Yo'q, aldayapsan! - debdi laylak. - Bularning hammasini tushingda ko'rgan bo'lsang kerak!

- Yo'q, yo'q! - debdi qiz va unga vikingning qasri, yovvoyi botkoqlik va bu yoqqa uchib kelishlarini eslatibdi.

Laylak ko'zlarini pирpiratib turib shunday debdi:

- E-he, bu qadimiy ertak-kul! Men bu ertakni momomning momosidan eshitganman. To'g'ri, shu yerda, Misrda Daniyadan kelgan bir malika bo'lgan ekan. Biroq, u juda ko'p yillar muqaddam to'yi kuni yo'qolib qolganmish! Bu haqdagi ma'lumotlarni bog'da turgan yodgorlik xatidan ham o'qib olishing mumkin. O'sha yodgorlikka oqqush va laylaklar surati o'yib naqshlangan, yodgorlikning eng tepasida esa oq marmardan yasalgan o'z haykalingni ko'rasan!

Haqiqatan ham xuddi shunday ekan! Xelga yodgorlikni ko'ribdi, hamma narsani tushunibdi va tiz cho'kibdi.

Quyosh chiqibdi. Ilgarilari quyosh nuri tegishi bilan Xelga baqa kiyimini tashlab, go'zal qizga aylangan bo'lsa,

hozir nur bilan tozalangan chirik tana qobig'idan osmonga, havodan ham tiniq go'zal ruh ko'tarilibdi. Shunday qilib, quyosh nuri o'z yaratuvchisiga qaytibdi!

Tanasi esa kul bo'lib sovirilib ketibdi. Xelga tiz cho'kib turgan joyda so'lib qolgan nilufar yotganmish.

– Ertakning yangicha tugallanishi! – debdi laylak, – kutilmaganda tamom bo'ldi-ya! Hechqisi yo'q, u menga yoqadi!

– Bu xususda bolalar nima deydi? – debdi xotini.

– Ha, aytganday, bunisi juda muhim! – debdi laylak.

QO'NG'IROQLI GIRDOB

Odense daryosining qo'ng'iroq tushib ketgan chuqur yeridan «darang-darang» degan tovush eshitiladi. «Bu qanaqa daryo?» dersiz. Bu daryoni Odense shahridagi katta-kichik – hamma biladi; u bog'lar chekkasidan, taxta ko'priklar ostidan, to'g'on darvozalaridan oqib o'tib suv tegirmonga borib, quyiladi. Daryo betida sap-sariq nilufarlar, qamishlarning to'q jigarrang popuklari va baland baxmalsimon qiyoqlar qalqib yuradi.

Monastir botqog'i hamda ohakchi o'tlog'i yaqinida o'sgan judayam qari, serbutoq, ichi g'ovak, egri-bugri tolalari suv betiga egilib yotibdi. Daryoning boshqa sohili bog'larga burkangan. Bog'lar ham har xil. Ba'zilarida anvoyi gullar o'sadi, har yer-har yeriga kishining havasini keltiradigan o'rindiqlar qo'yilgan, ba'zilarida esa karamdan boshqa hech narsa ko'rinmaydi, boshqalarida bu ham yo'q. Chunki daryo labigacha qalin, sershoh marjon daraxtlari qoplab yotibdi. O'sha joylarda eshkak botirib, daryo tubiga yetkaza olmaysiz. Daryoning eng teran joyi – Qizlar ibodatxonasining ro'parasi; u yer qo'ng'iroq girdobi deb atalarkan. Shu yerda, suv tubida alvasti yasharkan. Kunbo'yi quyosh nurlari suviga tushib turganda u uxlar, kechasi oy va yulduzlar nurida esa suv betiga chiqar ekan. U judayam qari ekan. Uning yakka-

yolg'iz yashashi va qadimiy cherkov qo'ng'irog'idan boshqa suhbatdoshi yo'qligi haqida momom o'z momosidan eshitgan ekan. Bir vaqtlar bu qo'ng'iroq Sankt-Albani cherkovning qo'ng'iroqxonasida osilib turgan ekan; hozir esa qo'ng'iroqxonadan ham, cherkovdan ham nom-nishon qolmagan. «Darang-darang-darang» deb jaranglarkan qo'ng'iroq osig'liq turgan joyida. Kunlarning birida kechki payt qo'ng'iroq qattiq tebranibdi-yu, uzilib tushib ketibdi... Shunday qilib botayotgan quyosh nurida ajoyib mis qo'ng'iroq to'q qizil rangda yarqirab ketibdi.

Qo'ng'iroq «Darang-darang. Uyquga ketdim!» – deb jaranglabdi-da, to'ppa-to'g'ri Odense daryosining eng chuqur joyiga shaloplab tushibdi. O'shandan beri qo'ng'iroq tushgan joyni «qo'ng'iroq girdobi» deb atasharkan. Biroq, qo'ng'iroq uxlolmabdi, orom ham ololmabdi; u suv alvastisining uyida ham jaranglabdi, uning tovushini ba'zida qirg'oqdagilar ham eshitib qolisharkan. Odamlarning aytishiga qaraganda, uning har bir jaranglashi biron odamning o'lishidan darak berarmish, biroq bu gap g'irt yolg'on. Qo'ng'iroq suv alvastisi bilan suhbatlashayotganda jaranglar ekan, endi alvasti oldingiday yolg'iz emas ekan.

Xo'sh, qo'ng'iroq nimalar deb jaranglaydi? Qo'ng'iroq juda keksa; aytishlariga ko'ra, u qo'ng'iroqxonada momomning momosi tug'ilmasdan oldin ham osilib turgan ekan, biroq u ilonbaliq terisidan ishton kiygan, tanga bilan qoplangan kamzuliga tugma o'rniga sariq nilufar gullari qadalgan, sochlaridan qamish o'sib chiqqan, soqollari ko'kimtir balchiqqa botgan suv alvastisiga qaraganda, go'dakning o'zi ekan.

Alvasti nihoyatda badburush ekan!

Ammo qo'ng'iroq nimalar haqida jaranglayotganini aytib berish uchun bir necha yillar kerak bo'ladi. Qo'ng'iroq biron narsa to'g'risida hikoya qiladigan bo'lsa, ba'zan cho'zib, ba'zan qisqa, ko'ngliga yoqqanicha qilib jaranglarkan. U qadimiy, qayg'uli, qahrli zamonlar haqida jaranglarkan.

«Sankt-Albani cherkovining qo'ng'iroqxonasiga yosh, kelishgan, ammo juda ham g'amgin va o'ychan kohin yigit chiqibdi. U tuynukdan o'sha paytlar o'zani juda keng bo'lgan Odense daryosiga, ilgarilari o'rnida ko'l bo'lgan botqoqlik va ko'm-ko'k monastir tepaligiga qarabdi. U yerda qizlar monastiri qad ko'targan ekan; monastir hujralaridan birida kohin qiz yasharkan, doim uning hujrasida chiroq yonib turarkan... Yigit uni tanirkan! Qizni o'ylaganida yuragi battar gupillab urarkan! Darang-darang!»

Qo'ng'iroq ana shular haqida jaranglarkan.

«Qo'ng'iroqxonaga monastir nozirining aqli zaif shogirdi ham chiqdi. O'zinning vazmin mis gardishim bilan peshanasini yorib qo'yishim mumkin edi. Axir, u tebranib daranglayotgan paytimda naq ostimda o'tirgan edi-da. Sho'rluk go'yo sitro chalayotganday ikkita cho'pni polga urib taqillatib ashula aytardi:

«Bor ekan, yo'q ekan, bir Kund degan qirol bo'lgan ekan. U yepiskop va kohinlarga boshi yerga tekkuday ta'zim qilar ekan, biroq u yutlandlarni og'ir soliqlar bilan qiynab qo'yganda, qo'llariga qurol olib, uni yirtqich hayvonday haydab yuborishibdi. U cherkovga yashirinib, uning eshik va derazalarini yopib olibdi. Darg'azab bo'lgan olomon cherkovni qurshabdi; shu payt uning bo'kirgani qulog'imga chalindi, qarg'a va zag'chalar juda qo'rqib ketishdi va jon talvasasida bir qo'ng'iroqxonaga, bir tashqariga uchib chiqishardi, olomonga o'qrayishar, cherkov derazasidan ichkariga mo'ralashib, u yerda ko'rganlari haqida baqirib-chaqirishardi. Qirol Kund mehrob qarshisida yotib, ibodat qilayotgan ekan; ukalari Erik bilan Benedikt uning yonida qilich yalang'ochlab qirolni himoya qilish uchun shay bo'lib turgan ekan; biroq yovuz niyatli xizmatkori Blake o'z xo'jasiga xiyonat qilibdi.

Olomon qirolning qayerdaligini bilib qolib, derazaga tosh otishibdi. Tosh qirolga tegib, u o'sha zahoti til tortmay o'libdi... O'shanda yovuz olomon rosa bo'kirgan, qushlar

chirqillagan, men bo'lsam darang-darang qilib ashula aytganman».

Cherkov qo'ng'irog'i juda balandda bo'lib, uzoq-uzoqlarni ko'tarkan! Uning huzuriga qushlar uchib kelisharkan, qo'ng'iroq ularning tilini bilarkan! Hatto shamol ham darchalardan, barcha yoriq va teshiklardan o'tib uning mehmoni bo'larkan. Shamol hamma narsani havodan bilib olar ekan. Qayerda hayot bo'lsa, o'sha yerda havo bor, hatto u kishining o'pkasiga kirib, har bir tovush, har bir so'z va har bir nafas olishga quloq soladi! Havo hamma narsani bilarkan, shamol esa bularni so'zlab berarkan, qo'ng'iroq unga diqqat bilan quloq solib, butun olamga «darang-darang-darang» qilib taratarkan.

«Men ko'p narsalarni eshitganman va bilib olganman, biroq bularning hammasini jaranglab hikoya qilishga madorim yetmaydi! Men charchadim, og'irlashdim, meni ko'tarib turgan xoda sinib ketdi, men esa havoda bir yalt etib, daryoning suv alvastisi istiqomat qilayotgan eng chuqur joyiga shaloplab tushdim. U yolg'iz, yil sayin ko'rgan-kechirganlarimni unga «darang-darang» qilib hikoya qilib beryapman!»

Odense daryosining qo'ng'iroq girdobidan ana shunaqa daranglash tovushlari eshitalarkan, men bu haqda buvimdan eshitganman.

O'qituvchimiz bo'lsa: «Daryo tubida qo'ng'iroq jarangi nima qiladi? U yerda hech qanaqa qo'ng'iroq yo'q! Suv alvastisi ham yo'q – umuman, suv alvastilari bo'lmagan! Cherkov qo'ng'iroqlarining quvnoq jarangi eshilib qolguday bo'lsa, bu jaranglayotgan qo'ng'iroq emas, havo, chunki havo o'zidan tovush chiqaradi», – deydi.

Buvim ham cherkov qo'ng'irog'i qissasidan hissa chiqarib, xuddi shu gapni aytgan edi, uning fikri o'qituvchiniki bilan bir joydan chiqdi, aslida ham shunday bo'lsa kerak.

– Hoy bola, har ikkalasi ham to'g'ri, ammo o'z bilganingdan qolma! – deyishadi buvim bilan o'qituvchim.

Ha, havo hamma narsani biladi! U atrofimizda ham, ichimizda ham bor. U butun fikrlarimizni, qilmishlarimizni suv alvastisi bilan daryo tubida yotgan qo'ng'iroqdan ham uzoq-uzoqlarga yoyadi. Bu tovushlar hamon balandga ko'tarilib, samoviy qo'ng'iroqqacha boradi, ular darang-darang qilgancha yo'lda davom etaveradi.

SHAMOL VALDEMAR DO VA UNING QIZLARI HAQIDA HIKOYA QILADI

Shamol maysalar ustidan yelib o'tadi; o'shanda suv beti jimirlaganday maysa yengilgina titrab ketadi; bordiyu, ekinzorlar ustidan o'tsa, ular dengiz singari chayqaladi, bu – shamolning raqsi. Endi uning hikoyalariga quloq soling! U hikoya qilmaydi, balki kuylaydi, ovozi turli xil ohangda jaranglaydi: o'rmonda bir xil, deraza, teshik va yoriqlardan uy ichiga kirganda boshqa xil. Shamolning bulutni haydashiga ham bir qarab qo'ying; bulutlar qo'y podalari singari yugurishadi! Darvozada uvillashini eshityapsizmi? Xuddi qorovul burg'u chalganday! U mo'ri ichida va kaminda yana bir boshqacha ajoyib ovoz chiqaradi! Tarashalar charsillab yonadi, atrofga uchqun sachratadi; alanganing yorug' nuri xonaning eng xilvat burchaklarigacha yoritadi. Bunday xona shunaqayam issiq, shinamki, kamin oldida o'tirish shunaqayam rohatki! Yaxshisi buni shamolning o'zi hikoya qila qolsin! Uning yakka o'zi hammamizdan ham ko'proq ertaklarni biladi. Quloq soling, u ertak boshlayapti:

«G'uv-g'u-u! O'taver!» – bu uning naqorati.

– Katta Bel sohilidagi qo'rg'onida qizil g'ishtdan qurilgan bir boyning uyi bo'lgan, – deb hikoyasini boshlabdi shamol. O'sha yerdagi har bitta g'isht menga tanish: Mark Stig qasrini qurishayotgandayoq bu g'ishtlarni ko'rganman; keyin qasr yiqildi, g'ishtlarini yana ishlatishdi. Ulardan Borrebyu qo'rg'onida yangi devor, yangi uy qurishdi, u hozir ham bor.

Qo'rg'onning barcha oliy nasab egalarini ham bilaman; ko'z oldimda juda ko'p avlodlar almashdi! Endi men Valdemar Do va uning qizlari haqida hikoya qilaman.

Valdemar Do doim gerdayib yurardi, chunki uning tomirlarida qirol qoni ko'pirib oqardi! Uning qo'lidan bug'u quvlash, qadah bo'shatishlardan tashqari boshqa ishlar ham kelardi. Nimani uddalardi deysizmi? «Vaqti kelib ma'lum bo'ladi!» derdi u.

Kimxob ko'ylaklarga burkangan xotini esa gul sochilgan pol ustida viqor bilan qadam tashlardi, uy ichi juda ham serhasham edi: devor guldor gilamlarga, xonalar o'yib ishlangan mebellarga liq to'la edi. U sep tariqasida juda ko'p kumush va oltin idishlar ham olib kelgandi. Yerto'lalarda nemis musallaslari va boshqa narsalar saqlanardi. Otxonalarda esa ajoyib qora otlar kishnab turardi. Ha, Borrebyu hokimi juda badavlat edi, chunki davlat hali undan yuz o'girmagan edi-da.

Uning uchta bolasi – uchta nafis gul lolasi: Ida, Yohanna va Anna Dorteja ismli qizlari bor edi, ularning ismi hali ham esimda.

Boshqa qadimiy qo'rg'onlarda ko'rganimdek, bu yerda ham oliy nasab xonimlarning qizlari bilan birga tantanalar o'tkaziladigan mehmonxonada charx yigirib o'tirishlarini ko'rishga muyassar bo'lganman. Biroq, bu xonim musiqa chalar, faqat qadimiy daniya qo'shiqlarinigina emas, balki boshqa tilda horijiy ashulalarni ham aytardi. Qo'rg'onida hayot gashtli o'tardi, uzoq va yaqinlardan har kuni aslzoda mehmonlar kelishardi, musiqalar yangrardi, qadahlar jaranglardi, shunchalik shovqin ko'tarilardiki, ba'zan hatto men ham uni bosishga ojizlik qilib qolardim! Ha, bu yerda juda ko'p shovqin-suron bo'lgan, bu yerda oliy zotlarning kibr-havosi hukmron edi, bu yerda janoblar serob edi-yu, xudo yo'q edi!

– May oqshomlaridan biri edi, – davom etibdi shamol, – men endigina g'arbdan qaytib kelgandim; o'sha yoqlarda Yutland sohillariga urilib pachag'i chiqqan kemalarni ko'rdim, ko'm-ko'k o'rmonlar bilan qoplangan sohillar

hamda cho'lar ustidan o'tayotib shovqin soldim. Fyun oroli va Katta Belt suvlari ustida hushtagimni chaldim, faqat Zelandiya sohillariga kelib tinchlandim. Bu yerda Borrebyu yaqinidagi ajoyib eman o'rmonzorida hordiq chiqardim – o'sha paytlar bu o'rmon hali bor edi.

O'rmonda atrofdan kelgan yigit-qizlar sayr qilib yurishar, quruq shox-shabbalarni yig'ishtirishar edi. Ular bir bog'-bir bog'dan o'tin qilishib, qishloqlariga qaytishar, o'tinlarni bir joyga to'plab, gulxan yoqishar va uning atrofida qo'shiq aytib, o'yinga tushishar edi. Qizlar ham yigitlardan qolishmasdi.

– Men jimgina yotgandim, hikoyasini davom ettiribdi shamol, – faqat gulxanga eng chiroyli yigit qo'yg'an shoxni astagina puflardim. U lovillab yonib ketdi, yigitni may qiroli qilib tanlab olishdi, u esa qizlar orasidan qirolicha tanladi. O'shanda rosayam xursandchilik bo'ldi! Bu xursandchilik oldida oliy nasablar uyidagi xursandchilik ip esholmay qoldi!

Beshta ot qo'shilgan zarrin izvosh boy qo'rg'oni tomon yo'l oldi. Unda xonimning o'zi va uning qizlari – uchta nafis, yosh, chiroyli gullar, atirgul, nilufar va qorday oppoq sunbul o'tirardi. Qizlarning onasi xuddi barq o'rib turgan lolaga o'xshardi, u torday tarang tortib, gerdayib o'tirardi. Hech kimning salomiga alik olmasdi, hatto dehqonlarning qo'shiq va raqs bilan qilishgan ta'zimlari ham javobsiz qolardi, bordiyu, ta'zimga ta'zim bilan javob bersa, chiroyli qomati sinib qoladiganday qo'rqardi! «Xo'sh, sizlarchi, atirgul, nilufar va sunbulxonlar, vaqti kelganda kimlarning malikalari bo'lasiz? – deb o'yladim. Ular kechagiday ko'z o'ngimda! – Sizlarning tanlaganingiz olijanob ritsarlar, ehtimol, shahzodalar bo'lar!»

– G'uv-g'u-u! O'taver, o'taver!

Izvosh jo'nab ketdi, dehqonlar yana raqs boshlashdi.

Borrebyu, T'erebyu hamda boshqa atrof qishloqlarda yozni ana shunday kutib olishdi.

– Kechasi uyg'onib qarasam, – debdi shamol, – aslzoda xonim o'rniga yotganicha qaytib turmabdi. Boshqa